

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Incestní tabu v antropologii

Bakalářská práce

Autor: P15P0042 Šestáková Anastázie
Studijní program: B6107 Humanitní studia
Studijní obor: 7507R090 Transkulturní komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Hradec Králové

2018

Zadání bakalářské práce

Autor:	Anastázie Šestáková
Studium:	P15P0042
Studijní program:	B6107 Humanitní studia
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Incestní tabu v antropologii
Název bakalářské práce AJ:	Incest taboo in anthropology

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se věnuje roli incestního tabu ve společnosti z pohledu vybraných antropologických přístupů. Na základě rozboru prací antropologů jako jsou například S. Freuda, C. Lévy-Strauss a B. Malinowski hledá, co mají jednotlivé teorie společného a také sleduje významné odlišnosti v pohledu na tuto problematiku. Jedním ze základních témat této práce je nalézt souvislosti mezi zákazem incestu a vývojem struktury společnosti.

MALINOWSKI, Bronisław. Sex a represe v divošské společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. Most (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-76-2. LÉVI-STRAUSS, Claude. Strukturální antropologie. Praha: Argo, 2007. Capricorn (Argo). ISBN 80-720-3713-7. FREUD, Sigmund. Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. Sebrané spisy Sigmunda Freuda. ISBN 80-861-2301-4. SKUPNIK, Jaroslav. Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-019-3. MURPHY, Robert Francis. Úvod do kulturní a sociální antropologie: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2925-3.

Garantující pracoviště:	Katedra kulturních a náboženských studií, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Petr Macek, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Zdenka Sokolíčková, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	4.1.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 14. 06. 2018

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Mgr. Petru Mackovi, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a cenné rady, které mi pomohly tuto práci dokončit.

ŠESTÁKOVÁ, Anastázie. *Incestní tabu v antropologii*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzita Hradec Králové, 2018. 53 s. Bakalářská práce.

Anotace

Bakalářská práce se věnuje roli incestního tabu ve společnosti z pohledu vybraných antropologických přístupů. Na základě rozboru prací antropologů jako jsou například S. Freud, C. Lévi-Strauss a B. Malinowski hledá, co mají jednotlivé teorie společného a také sleduje významné odlišnosti v pohledu na tuto problematiku. Jedním ze základních témat této práce je nalézt souvislosti mezi zákazem incestu a vývojem struktury společnosti.

Klíčová slova:

Tabu incestu, příbuzenství, kultura, Sigmund Freud, Bronislaw Malinowski, Claude Lévi-Strauss

ŠESTÁKOVÁ, Anastázie. *Incest taboo in anthropology*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. 53pp. Bachelor Thesis.

Abstract

The bachelor thesis deals with the role of incest taboo in society from the perspective of selected anthropological approaches. Based on an analysis of the work of anthropologists such as S. Freud, C. Lévi-Strauss and B. Malinowski, it looks at what each theory has in common, and also tracks significant differences in the view of the issue. One of the main topics of this work is to find a link between the prohibition of incest and the development of the structure of society.

Keywords:

Incest taboo, kinship, culture, Sigmund Freud, Bronislaw Malinowski, Claude Lévi-Strauss

Obsah

Úvod.....	9
1 Příbuzenská sociální struktura	11
1.1 Filiace.....	12
1.1.1 Patrilinearita, matrilinearita, bilinearita a bilateralita.....	12
1.1.2 Příbuzenský vztah bratranec a sestřenice	13
1.2 Afinita	14
1.2.1 Manželství	14
1.2.2 Systémy výměn manželských partnerů	15
2 Tabu.....	16
3 Incestní tabu.....	18
3.1 Vznik incestního tabu.....	18
3.2 Rozdíly v uplatňování incestního tabu.....	20
3.2.1 Incestní tabu v českém právním systému	20
3.3 Genetické sankce při porušení incestního tabu	22
4 Sigmund Freud	24
4.1 Oidipovský komplex	24
4.1.1 Král Oidipus	25
4.1.2 Oidipovský komplex	25
4.2 Vznik incestního tabu.....	26
4.2.1 Posvátná bázeň	26
4.2.2 Totemismus	27
4.2.3 Vznik exogamie.....	27
4.3 Incestní tabu jako důsledek kolektivní viny.....	28
5 Bronislaw Malinowski.....	30
5.1 Funkcionalismus	30
5.2 Problémy psychoanalýzy	31

5.2.1	Sociologický charakter vlivů rodiny	32
5.2.2	Univerzálnost oidipovského komplexu	34
5.3	Rodina jako základní kámen kultury	34
5.3.1	Vztah dítěte k matce	35
5.3.2	Vznik pokušení k incestu	35
5.4	Incestní tabu jako ochrana rodiny	36
6	Claude Lévi-Strauss	37
6.1	Strukturalismus	37
6.1.1	Metoda odhalování skrytých struktur	38
6.1.2	Binární kontrasty	39
6.2	Komunikace	39
6.2.1	Reciprocita.....	40
6.2.2	Příroda versus kultura.....	41
6.3	Incestní tabu jako spojnice mezi přírodou a kulturou	41
7	Zhodnocení a porovnání teorií o incestním tabu	43
7.1	Kritika teorií Freuda, Malinowského a Lévi-Strausse	43
7.2	Svět bez incestního tabu.....	45
7.3	Složitost a důležitost incestního tabu	47
	Závěr	48
	Seznam použité literatury	50

Úvod

V této bakalářské práci bude nastíněna problematika incestního tabu tak, jak o ní referovala antropologie Sigmunda Freuda, Bronislawa Malinowského a Clauda Lévi-Strausse. Jedním z cílů práce je podrobný popis teorií těchto tří myslitelů. Teorie se týkají vzniku incestního tabu, jeho funkce v dnešní společnosti i vlivu zákazu incestu na formování lidské kultury jako takové. Pro práci je ale také důležité podívat se na nedostatky těchto teorií pomocí jejich porovnání i reakcí dnešních odborníků.

Abychom mohli pochopit antropologické teorie, je třeba si nejdříve vysvětlit základní pojmy z antropologie příbuzenství. Zákaz incestu definujeme jako zákaz sexuálního styku mezi blízkými příbuznými. Je tedy třeba si přesně vymežit, co je příbuzenství a jakými způsoby vzniká. Nejprve si popíšeme příbuzenství filiační, kde se budeme věnovat různým způsobům odvozování rodové příslušnosti. Důležité je také vysvětlení příbuzenského vztahu bratranec a sestřenice. Podíváme se, jak je možné, že pro naši společnost stejná kategorie příbuzných může být u jiných společností rozdělena do několika skupin. Incestní tabu ovlivňují nejenom vztahy pokrevní, ale také vztahy afinní. Popíšeme si tedy instituci manželství a zaměříme se na pravidla pro vybírání manželských partnerů. Pro větší pochopení teorie Clauda Lévi-Strausse si představíme základní systémy výměny manželských partnerů, které jsou ústřední tematikou jeho alianční teorie.

Dále je nutné definovat si samotné pojmy tabu a incestní tabu. Podíváme se na složitost definování pojmu tabu a na jeho aplikace. Zásadní pro nás bude představení tabu incestu. Stručně si popíšeme další zásadní teorie o jeho vzniku a funkci, protože antropologové, kterým se tato práce primárně věnuje, často z těchto teorií vycházejí, nebo se vůči nim vymezují. Pro další pochopení zajímavosti fenoménu, jakým je zákaz incestu, se podíváme na rozličné způsoby jeho aplikace. Teorie, které budeme popisovat se často odvolávají na kulturní pestrost, která proměňuje konkrétní aplikace zákazu incestu společnost od společnosti. Podrobně si předvedeme uplatnění zákazu v České republice a podle toho se nám podaří představit si různorodost jeho užívání.

Další část práce už se bude věnovat samotné teorii Sigmunda Freuda. Svými myšlenkami ovlivnil nejenom stovky dalších vědců z oblasti psychologie, ale i z dalších vědních oborů. Podíváme se, jaké jsou jeho závěry o vzniku kultury a podstatě člověka pomocí vysvětlení oidipovského komplexu a incestního tabu, které z něj vyplývá. Na jeho teze navazuje Bronislaw Malinowski, který věnuje část své vlastní teorie kritice

univerzální platnosti oidipovského komplexu tak, jak ji popsal Sigmund Freud. Malinowski dále předkládá svou vlastní tezi o důležitosti základní sociální skupiny, rodiny. V rámci vysvětlování teorie si také představíme funkcionalistickou teorii kultury, kterou Malinowski založil. Poslední teorií, kterou si podrobně představíme jsou myšlenky Clada Lévi-Strausse. Pomocí jeho teorie kultury strukturalismu se podíváme na skryté mechanismy za lidskou kulturou a podíváme se také na její vznik, který podle Lévi-Strausse incestní tabu umožnilo.

Kritikou a porovnáním teorií o incestním tabu se budeme snažit zjistit, jakou důležitost má tento zákaz pro naši společnost. Z pohledu výše popsaných teorií zkusíme zodpovědět otázku, jak by naše kultura vypadala bez zavedení zákazu incestu.

1 Příbuzenská sociální struktura

Pokud se chceme více dozvědět o problematice incestního tabu, je třeba si ujasnit pojem příbuzenství. Příbuzenstvím označujeme vztah lidí, kteří tvoří určitý druh organizace. Tento vztah může vznikat na základě pokrevního svazku, ale také díky svazkům smluvním nebo zvykovým. Každý člověk patří do nějaké příbuzenské skupiny. V některých společnostech je dokonce příbuzenství jediným typem sociální organizace. Vytvářejí se jím pouta jak v rámci jedné generace, tak i mezigenerační. Díky příbuzenství se mohou propojovat i celé rozsáhlé oblasti.¹

Příbuzenská skupina může přebírat starost o živobytí, manželství, reprodukci i například identitu a legitimitu jedince. Antropologie považuje příbuzenství za kulturní klasifikaci lidí, nikoliv za biologickou.² V naší vlastní společnosti je možné pozorovat, že pokrevní spřízněnost není základním kritériem pro určování příbuznosti. Často se při určování rodinných příslušníků nesnažíme překročit hranici přímých bratranců a sestřenic. Biologicky jsme jistě spřízněni s mnohem širším okruhem lidí. Člověk je příbuzný tím, že mu tuto roli udělíme.³

Protože je příbuzenství univerzálním kulturním jevem, je také oblastí zájmu sociokulturní antropologie. I přes tuto univerzalitu je příbuzenství velmi rozmanité. V různých kulturách nalezneme různé způsoby klasifikace příbuzných. Například v naší společnosti mají bratr matky a bratr otce stejnou roli. V mnoha společnostech tomu tak není. V matrilineárních společnostech může bratr matky dokonce působit ve stejné roli, jako u nás otec.⁴ Protože se zákaz incestu částečně proměňuje společně s těmito změnami v příbuzenských systémech, je vhodné si je stručně rozebrat.

Proměny příbuzenských systémů v jednotlivých kulturách mohou být založené na několika principech. Je třeba si vysvětlit rozdíl mezi afinními a filiačními svazky. V rámci filiačních svazků je možné určit rozdíly v odvozování příslušnosti k rodu. U afinních svazků je nutné se podívat na různé podoby manželství. Různé způsoby klasifikace příbuzných nám pak ukazují další rozdíly v určování příbuzenských svazků.

¹ MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. s. 100-101

² ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. s. 121-122

³ MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. s. 101

⁴ SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 14-15

Pro vysvětlování různých vztahů je důležité označit roli Ega. Pokud hovoříme o příbuzenském vztahu, je to vždy vztah k Egu.⁵

1.1 Filiace

Filiační příbuzenský vztah nastává mezi dítětem a jeho rodiči. Pokud uvažujeme o více generacích, hovoříme o descendenci. V běžném jazyce můžeme říct, že se jedná o vztah pokrevní. Filiaci můžeme dále specifikovat podle toho, od kterého rodiče odvozujeme svoji příbuzenskou linii. Pokud rod odvozujeme z otcovy strany, mluvíme o patrifiaci (patrilinéární descendenční vztahy). Příbuzní odvození z této rodové strany jsou agnáti. Pokud je odvozujeme z matčiny strany, označujeme vztah jako matrifiaci (matrilinéární descendenční vztahy) a příbuzné označujeme jako uterinní. Často se linie odvozuje od obou rodičů, pak mluvíme o bilaterálním vztahu. Společnou filiaci mají sourozenci stejných rodičů, jedná se o plnorodé sourozence. Pokud mají společného pouze jednoho rodiče, mluvíme o polorodých sourozencích. Dále můžeme rozlišovat mezi lineárními a kolaterálními příbuznými. Lineárně příbuzný je ten, kdo stojí v přímém vztahu potomek – předek. Jedná se o rodiče, prarodiče, potomky. Kolaterální příbuzní sdílejí společného předka, ale nestojí v přímém vztahu. Jsou to například sourozenci rodičů a jejich děti.⁶

1.1.1 Patrilinearita, matrilinearita, bilinearita a bilateralita

Pokud společnost akcentuje všechny mužské předky Ega, mluvíme o patrilinéárním příbuzenství. Toto uspořádání společnosti diskriminuje nebo ruší mateřskou stranu rodu. Tím pádem jsou oddáleni nebo úplně vyřazeni někteří příbuzní. Opakem tohoto uspořádání je matrilinearita, kde se upozaduje mužská strana rodu. Upřednostňováním jedné descendenční linie se vytváří nové kategorie příbuzenství bratranců a sestřenic, o kterých budeme mluvit v následující kapitole. V některých společenských příbuzenských systémech se vytváří tzv. moiety a frátrie. Moieta je rozdělení společnosti na dvě části. Člen moiety se určuje podle jeho matrilinie nebo patrilinie. Pokud je společnost rozdělena na více takových celků, hovoříme o frátriích.⁷

V matrilinéárních společnostech vystupuje do popředí postava bratra matky. Tento strýc Ega je hlavní mužskou postavou rodiny. Každý manžel ženy má totiž

⁵ SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 53

⁶ Srov. Tamtéž s. 76-193

⁷ Srov. Tamtéž s. 9-193

povinnosti nejen k ní, ale také k původní matrilinii své matky a ke svým sestřám. Do nové rodiny manželky je tedy spíše „zapůjčen“. Bratr matky přebírá některá práva povinnosti otce, například rozhodování o manželství svých sester a ve výchově jejich dětí působí jako autoritativní mužská osoba. Tento poznatek je nutné vzít na vědomí při úvahách o univerzálnosti Freudova oidipovského komplexu.⁸

Při bilaterálním uspořádání, známém z naší vlastní kultury, jsou obě příbuzenské linie rovnocenné. V tomto systému se nerozlišuje mezi paralelními a křížovými bratřenci a sestřenicemi. Jejich stupeň příbuzenství je stejný.⁹ Bilineární příbuzenské uspořádání je zvláštní formou, kdy se uplatňují jak patrilineární, tak matrilineární pravidla. Jedná se stále o unilineární systém (nebo také duolineární). Patriline a matrilinie v tomto systému nejsou rovnocenné tak, jako v bilaterálním uspořádání. Rozdíly jsou také ve stupni příbuzenství křížových a paralelních bratřenců a sestřenic. Paralelní jsou zde blízkými příbuznými, křížoví nepatří mezi nejbližší příbuzné Ega.¹⁰

1.1.2 Příbuzenský vztah bratranec a sestřenice

Bratřenci a sestřenice jsou potomci páru sourozenců. V našem příbuzenském systému nepůsobí rozdělování bratřenců a sestřenic žádné potíže. Rozdělujeme je pouze podle příbuzenské vzdálenosti. První generace potomků sourozenců jsou prvními bratřenci a sestřenicemi („z prvního kolene“). Jejich potomci jsou druzí bratřenci a sestřenice („z druhého kolene“) a tak dále. I přes to, že máme oproti anglickému jazyku rozdělený pojem *cousin* podle pohlaví, další rozdělování už nenastává díky bilaterálnímu systému odvozování descendance. V unilineárních systémech nacházíme nové kategorie. Máme čtyři základní kategorie. Dceru a syna sestry matky, dceru a syna bratra matky, dceru a syna bratra otce a dceru a syna sestry otce. Pokud tyto čtyři kategorie rozdělíme podle pohlaví sourozeneckého páru, získáme dvě kategorie. Jsou jimi paralelní bratřenci a sestřenice, tedy potomci sourozenců stejného pohlaví a křížoví bratřenci a sestřenice, potomci sourozenců opačného pohlaví. Pro tuto práci je také vhodné zmínit tzv. dvojité bratrance a sestřenice. Tato kategorie vzniká při manželském spojení dvou sourozeneckých párů. I dvojití bratřenci a sestřenice mohou mít kategorie křížoví a paralelní.¹¹

⁸ SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 108-110

⁹ Tamtéž s. 155-157

¹⁰ Tamtéž s. 137

¹¹ Tamtéž s. 67-73

Vysvětlit tato rozdělení je pro práci o incestním tabu nutné jednak pro to, že jsou jednotlivé kategorie bratranců a sestřenic často preferenční (nebo zakázaní) k uzavírání manželských svazků a preference a zákazy se v různých kulturách liší. A jednak kvůli pochopení teorie Clauda Lévi-Strausse, který popisuje systémy manželské výměny, kde se často setkáváme s různými kategoriemi bratranců a sestřeniců.

1.2 Afinita

Při rozhodování o tom, kdo se začleňuje do zákazu incestu je třeba znát nejenom vztahy filiační, ale také afinní příbuzné. Takové členy rodiny nezískáváme na základě pokrevní spřízněnosti, ale na základě manželské smlouvy. Díky této smlouvě vzniká spojení lidí, u kterých se předpokládá, že budou v budoucnu mít společné potomky.¹²

1.2.1 Manželství

Manželství je univerzální kulturní fenomén spojení dvou nebo více lidí smlouvou. Přesto, že je univerzální, jedná se o velmi rozmanitý zvyk. Nelze předpokládat, že v každé společnosti najdeme stejnou formu tohoto spojení. Rozdíly mohou být v počtu lidí uzavírajících sňatek, v míře sexuální exkluzivity, liší se rituály zahajující manželství i podoba smlouvy, která může a nemusí být písemná a mnoho dalšího. Existuje ale společná linka charakteristik, která takové pestrobarevné spojování lidí zahrnuje pod náš pojem manželství. Manželství je hlavním nástrojem pro plození potomků, pokračování lidského rodu. Proto je jeho hlavní součástí činění si sexuálního nároku na manželského partnera. Někde může být tento nárok výhradní, ale nemusí. Pokud jsou rodiče manželé, dítě získává legitimitu ve společnosti. Pokračování lidského rodu není jedinou funkcí manželství. Mezi partnery probíhá také vzájemný nárok na výsledky práce a společná starost o ekonomickou situaci rodiny.¹³

Pro tuto práci bude vhodné dále rozebrat, jakým způsobem lidé vybírají manželské partnery. Je třeba vymezit si pojmy exogamie a endogamie. Exogamie je požadavek na výběr manželského partnera mimo skupinu, které je daný jedinec členem. Endogamie přikazuje výběr partnera právě z té skupiny, které je Ego členem. Hranice skupiny vždy určuje kultura a nemusí to být skupiny příbuzenské. Naopak jsou to skupiny založené na velké řadě principů. Mohou být profesní, spojené s místem

¹² Srov. SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 195-352

¹³ MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. s. 73-77

bydliště, založené na pohlaví, věku i etnicitě a mnoho dalších. Je třeba zdůraznit rozdíl mezi exogamií a incestním tabu. Zatímco zákaz incestu se týká manželství pouze zprostředkovaně, skrze pohlavní styk, exogamně-endogamní pravidla se týkají primárně manželství a pohlavní styk do nich není zahrnut. Pokud by na členy nukleární rodiny platilo pouze pravidlo exogamie, nebyl by pohlavní styk vyloučen. Tyto dva termíny tedy nelze slučovat.¹⁴

1.2.2 Systémy výměn manželských partnerů

Systémy výměn manželských partnerů jsou antropologickým vypracováním exogamně-endogamních pravidel. Systémy se zakládají na opakujícím se pravidlu výběru partnera. Určení partneri se v průběhu generací stanou preferenční. Vytváří se tak mechanismus, který slouží k vytváření a udržování aliancí. Claud Lévi-Strauss v knize *The elementary structures of kinship* rozpracovává pro tuto práci důležitou alianční teorii, o jejíž základech budeme mluvit později. Nyní si ukážeme druhy manželských výměn a pevnost svazků, které z nich vyplývají.¹⁵

Výběr může probíhat dvěma způsoby. Prohibiční způsob ukazuje jedince, kteří jsou nepřipustní k manželství. Preferenční způsob přesně vymezuje skupinu, ze které je třeba vybírat.¹⁶ Základní výměnou je výměna přímá a bezprostřední. Jedná se o směnu dvou sester bratry. Pokud je výměna praktikována dlouhodobě, preferenční partneri budou bilaterální křížoví bratrance a sestřenice. Taková výměna nevytváří příliš pevný svazek hlavně z důvodu, že jsou veškeré „dluhy“ zaplacené v rámci jedné generace. Výměna přímá a odložená oproti předchozí předpokládá, že „dluh“ bude splacen až o generaci později. V této výměně by se měl muž oženit s dcerou sestry svého otce. V průběhu generací se vytvoří preskripce pro paralelního křížového bratrance nebo sestřenici. Taková výměna může zahrnovat větší počet skupin, které jsou si zavázány v určitém časovém úseku. Je u ní tedy možnost vytváření větší společenské organizace. Nejpevnější sociální vazby vytváří výměna nepřímá. V tomto systému je předepsaná dcera bratra matky, tedy matrilineární křížová sestřenice. Takový systém zajišťuje, že „dluh“ nebude nikdy splacen. Tím pádem se vytváří pevná sociální struktura, která se může rozrůstat.¹⁷

¹⁴ Srov. SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 210-220

¹⁵ Srov. Tamtéž s. 223-231

¹⁶ Srov. Tamtéž s. 220-235

¹⁷ Srov. Tamtéž s. 223-231

2 Tabu

Pokud se chceme zamyslet nad incestním tabu, je dobré si nejprve ujasnit **tabu** jako takové. V běžném užití toto slovo používáme jako synonymum slova „zákaz“. Antropologie, sociologie a další vědy vidí za tímto pojmem mnohem více. Některé zdroje uvádějí, že slovo tabu pochází z tongštiny, jazyka ostrova Tonga v Polynésii. Objevuje se ale i v dalších oceánských jazycích jako *tabu*, *tapu* nebo *kapu*.¹⁸ Jako první tento pojem objasňuje mořeplavec James Cook: „*Taboo, as I have before observed, is a word of an extensive signification. Human sacrifices are called tangata taboo ; and when any thing is forbidden to be eaten, or made use of, they say that it is taboo.*“¹⁹

Podle Sigmunda Freuda je pro nás slovo tabu těžko uchopitelné. Vyjadřuje totiž dva protiklady. Na jedné straně tento pojem vyjadřuje něco posváceného a posvátného, na druhé straně něco nebezpečného, zakázaného a nečistého. Freud označuje jako nejlepší překlad tabu slovní spojení „posvátná bázeň“.²⁰ Radcliffe-Brown se při svém pojednání o tabu odkazuje na Emila Durkheima a další antropology, kteří zformovali podobnou myšlenku jako Freud: „*Durkheim and thers have used the word 'sacred' as an inclusive term for the holy and the unclean together.*“ Podle Radcliffe-Browna nastává při používání pojmu „posvátný“ problém. V některých jazycích se mohou slučovat slova posvátný a svatý.²¹ Navrhuje proto termín „rituální prohibice“. „*A ritual prohibition is a rule of behaviour which is associate with a belief that an infraction will result in an undesirable change in the ritual status of the person who fails to keep to the rule.*“²²

Psychologický slovník Pavla a Heleny Hartlových popisuje tabu podobně. Je to zákaz, jehož porušení podléhá trestům. Po jeho porušení vzniká nepříjemný konflikt. Může se odehrávat mezi člověkem a jeho svědomím, takové tabu označují jako sociální. Při porušení tabu partnerského vzniká problém mezi dvěma lidmi. Tím, kdo porušil a tím, kdo si zakládá na nepřekročení daného tabu.²³

¹⁸ Origin and meaning of taboo by Online Etymology Dictionary. Online Etymology Dictionary [online]. Copyright © 2001 [cit. 17.03.2018]. Dostupné z: <https://www.etymonline.com/word/taboo>

¹⁹ COOK, James. *The Three Voyages of Captain James Cook round the World*. London: A. & R. Spottiswoode, 1821. 472 p. Vol. 5. s. 462

²⁰ FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: Vtip a jeho vztah k nevědomí: Teoretická část*. Praha: Práh, 1991. s. 23

²¹ RADCLIFFE-BROWN, Alfred Reginald. *Structure and function in primitive society: essays and addresses*. Glencoe: Free press, 1952. s. 139

²² Tamtéž. s. 134

²³ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. s. 596

V neoborném používání je tabu zákazem, který nemá jasné zdůvodnění.²⁴ V určité formě (psané nebo tradované) tabu existují v každé kultuře.²⁵ Mohou se týkat činností, jako je například kanibalismus. Často jsou tabu spojena se sexuální činností jako incest, zoofilie, pedofilie ale také masturbace a homosexualita. Také se můžeme setkat s tabu, která souvisí s lidským tělem. Jedná se například o tabu spojená s menstruačním cyklem. Velice častá jsou tabu týkající se jídla.²⁶

²⁴ GEIST, Bohumil. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2000. s. 295

²⁵ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010. s. 585

²⁶ Examples of Taboo. Examples on YourDictionary [online]. Copyright © 2018 by LoveToKnow Corp [cit. 18.03.2018]. Dostupné z: <http://examples.yourdictionary.com/examples-of-taboo.html>

3 Incestní tabu

Z tabu, která se týká lidské sexuality, je nejvýraznější zákaz incestu. Incest můžeme do českého jazyka přeložit jako krvesmilstvo, tedy pohlavní styk s blízkým příbuzným. Jelikož je pohlavní styk předpokládánou součástí manželství, omezuje incestní tabu výběr manželských partnerů. Sankce za tento zákaz se v různých kulturách liší, stejně jako u každého jiného tabu. Může se jednat o nadpřirozené tresty jako zásahy blesku a choroby. V západní společnosti je běžné přesvědčení o sankcích biologických. V běžném předporozumění se předpokládá, že dítě narozené z incestního styku bude fyzicky postižené. Kromě morálních a náboženských postihů je incestní tabu často regulováno i právními normami.²⁷

Stejně jako se liší sankce za porušení, liší se i bližší specifikace partnerů, kteří patří mezi blízké příbuzné. Sociální a kulturní antropologie zkoumá právě tyto rozdíly, které odrážejí příbuzenské systémy jednotlivých kultur. Další častou otázkou antropologie je původ incestního tabu. Některé teorie k tomuto tématu si stručně uvedeme v následující podkapitole. Dále se v práci budeme této problematice věnovat v kontextu konkrétních antropologů.²⁸

3.1 Vznik incestního tabu

Vznik incestního tabu je poměrně častou otázkou antropologů. Moderní západní věda má pro jeho vznik jednoduché vysvětlení, se kterým se mnoho lidí spokojí. Podle Darwinovy evoluční teorie je incestní tabu nástrojem k zabránění inbreedingu a degenerace genetického materiálu člověka.²⁹ Antropologie se s tímto vysvětlením nespokojí. Incestní tabu je takovým způsobem univerzální a zároveň kulturně podmíněné, že za ním musí být (podle antropologů) nějaké další vysvětlení. To může nahradit předchozí biologické, nebo s ním kooperovat. Konečnou a nezpochybnitelnou odpověď na tuto otázku velmi pravděpodobně nenajdeme. Antropologické zkoumání tohoto zákazu je přesto na místě a je důležité. Na incestním tabu můžeme pozorovat, jak rozmanité mohou kultury být a přesto si udržet společnou vlastnost, která je přesahuje. Pokud by tato vlastnost měla být kulturního charakteru, musí být dostatečně

²⁷ SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 204-205

²⁸ Tamtéž s. 204-205

²⁹ NEČAS, Oldřich. *Obecná biologie pro lékařské fakulty*. 3. přeprac. vyd., V nakl. H & H 1. vyd. Jinočany: H & H, 2000. s. 440-450

prozkoumána. Nalezení společného „lidského základu“ může být nástrojem pro zkvalitnění komunikace, stírání předsudků, nastolení spolupráce atd.

Pro vznik incestního tabu existuje řada různých teorií.³⁰ Jeden z prvních myslitelů, který se tomuto tématu věnoval je finský filozof a sociolog Edward Westermarck v jeho práci *The History of Human Marriage*. Westermarck předpokládá, že si lidé, kteří spolu vyrůstají od dětství, vyvinou averzi k vzájemnému pohlavnímu styku. Tato teorie se označuje jako tzv. Westermarckův efekt a má dvě verze: psychologickou a biologickou.³¹

Psychologická verze se týká sociálních rolí člověka. Každý jedinec vyrůstá v určitých sociálních rolích, z nichž některé jsou vrozené a jiné získané.³² Sociální role v nukleární rodině jsou vrozené a každý člověk je pociťuje od svého útlého dětství. Podle psychologické verze jsou tyto role tak zakořeněné, že jedinec v pozdějších stádiích života cítí silnou averzi k jejich změně. Tato teorie je dokládána například důkazy o nižší fertilitě a vyšší rozvodovosti u manželství, kde byla manželka ještě jako dítě adoptována do rodiny manžela, který byl také v dětském věku. Další podporu přinesly výzkumy izraelských kibuců. Na nich se ukazuje, že děti, které spolu trávily velké množství času v dětství, upřednostňují vyhledávání sexuálních partnerů jinde.³³³⁴ Biologická verze předpokládá, že incestní tabu je zakořeněné v samotné genetice člověka. Takováto genetická prepozice se postupně vyvíjela a má zajistit eliminaci negativních genetických efektů potomků.³⁵ Westermarckův efekt je kritizován v obou verzích. Psychologická verze podle kritiků nehledí dostatečně na další enkulturační vlivy. Biologická verze naráží na problémy tehdy, kdy se vezme v potaz, jak často je toto tabu porušováno.³⁶

Další skupina teorií předpokládá, že incestní tabu pramení z forem exogamie, která byla ustáleným zvykem. John McLennen a Herbert Spencer přicházejí s teorií, že incestní tabu vzniká díky zvyku, kdy si každý člen kmene musí unést svou budoucí manželku z jiného kmene. Tato forma exogamie měla postupem času vytvořit v lidech

³⁰ GEIST, Bohumil. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2000. s. 91

³¹ WESTERMARCK, Edward. *The history of human marriage*. London: Macmillan and Co., 1891. s. 321-355

³² VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. s. 61

³³ WESTERMARCK, Edward. *The history of human marriage*. London: Macmillan and Co., 1891. s. 321-355

³⁴ SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 207

³⁵ Tamtéž s. 207-208

³⁶ Tamtéž s. 208

nechut' k uzavírání sňatků v rámci kmene. Nedostatečnost teorie spočívá v tom, že se opírá o sporadicky se vyskytující jev, na kterém vytváří univerzální pravidlo.³⁷

Émile Durkheim přichází s teorií, která se úzce týká totemismu. Z pozorování australských kmenů vytvořil předpoklad, že tamní obyvatelé věří v propojenost krve s totemem. Krev je považována za posvátnou a odvozuje se od ní původ. Totem tak sdružuje společnost lidí se stejnou krví. Vyhýbáním se lidem se stejnou krví postupně vznikají pravidla exogamie a zákaz incestu.³⁸ S rozpracovanějšími teoriemi o vzniku incestu přicházejí Sigmund Freud, Claude Lévi-Strauss a Bronislaw Malinowski. Jejich teorie jsou popsány v dalších částech práce.

3.2 Rozdíly v uplatňování incestního tabu

Aplikace incestního tabu se liší v každé společnosti. Děje se tak z důvodu různých rodinných systémů. Pokud v dané kultuře není křížový bratranec považovaný za příbuzného, není ani styk s ním zahrnutý do zákazu incestu. V některých společnostech nemusí být vnímán jako příbuzný dokonce jeden z rodičů. „*U barmských Kačjinů zase není soulož mezi matkou a synem pokládána za incest.*“³⁹ Podle jejich přesvědčení matka při těhotenství dítě pouze živí, není s ní tedy spřízněná.⁴⁰ Variací na uplatňování tabu je obrovské množství. To je důvodem k přesvědčení, že biologické interpretace zákazu incestu jsou mylné. Často se totiž zakazují pro styk lidé, kteří jsou pokrevně příbuzní velmi vzdáleně a zároveň povolují blízcí příbuzní, jako je jeden z rodičů. V mnoha společnostech se striktně rozlišují různé druhy bratranců a sestřenic, zatímco v naší mezi nimi není vůbec žádný rozdíl. V následující kapitole si také můžeme všimnout, že oficiální, státem daný seznam zakázaných osob ke styku, nemusí úplně odpovídat reálnému uplatňování. Všechny tyto proměnné vedou antropology k přesvědčení, že za vznikem incestního tabu musí být nějaký hlubší čistě kulturní smysl, nikoliv pouze instinktivně daný odpor, který má zajistit zdravé potomky.⁴¹

3.2.1 Incestní tabu v českém právním systému

Jako konkrétní ukázkou uplatňování incestního tabu si rozebereme jeho zakotvení v České republice. Zákaz incestu je zahrnut v trestním zákoníku, ten určuje osoby, které

³⁷ LÉVI-STRAUSS, Claude. *The elementary structures of kinship*. Rev. ed. Boston: Beacon Press, 1969. s. 19-20

³⁸ Tamtéž. s. 20-22

³⁹ SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 205

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ Srov. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. s. 135-136

zákaz zahrnuje a sankce za jeho porušení. Jak si ale ukážeme, zákon neobsahuje veškeré příbuzenstvo, u kterého bychom zákaz předpokládali.

Incestní tabu je zakotveno v českém trestním zákoníku jako Soulož mezi příbuznými dle § 188 zákona č. 40/2009 Sb. „*Kdo vykoná soulož s příbuzným v pokolení přímém nebo se sourozencem, bude trestán odnětím svobody až na tři léta.*“⁴² Tento zákon nahradil předchozí, § 245 zákona č. 140/1961 Sb., který uděloval trest o jeden rok kratší.⁴³ Důvodem pro vznik tohoto zákona je morální zásada, která je založena na předpokladu, že je potomek narozený z incestního vztahu ohrožený degenerací.⁴⁴ Je zde třeba vysvětlit hned několik pojmů a to sice soulož, příbuzný v pokolení přímém a příbuzný v pokolení nepřímém.

Soulož trestní zákoník popisuje jako spojení pohlavních orgánu muže a ženy. Liší se tak od pohlavního styku, který kromě soulože zahrnuje velkou škálu dalších činností.⁴⁵ Zákon o souloži mezi příbuznými nekriminalizuje jiné formy pohlavního styku než soulož. Při dalších formách totiž nedochází k oplodnění a možnému narození postiženého dítěte.⁴⁶

Příbuzní v pokolení přímém jsou ti, kteří mají společné ascendenty a descendenty. Příbuzní v pokolení nepřímém jsou sourozenci, a to s oběma společnými rodiči i s jedním společným rodičem. Nerozlišují se příbuzenské stupně. Zákon se nevyjadřuje přesně o vztazích vzniklých adopcí. Předpokládá se, že na takovéto vztahy se zákon nevztahuje, protože nezahrnuje předmět ochrany, tedy možnost postiženého dítěte. Zákon nepopisuje vztahy mezi bratřenci a sestřenicemi, z toho vyplývá, že tyto vztahy nekriminalizuje. Pachateli trestného činu § 188 jsou oba příbuzní. Trestní odpovědnost může být vyloučena v případě nedostatku věku, nepřičetnosti, donucení a z dalších důvodů.

Manželství definuje § 655 zákona č. 89/2012 Sb. jako trvalý svazek muže a ženy, jehož hlavním účelem je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc. Účel založení rodiny, tedy biologická funkce rodiny, znemožňuje vznik manželství mezi příbuznými, definovanými v zákonu o souloži mezi příbuznými.⁴⁷ Zákon č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství se o uzavírání partnerství dvou

⁴² JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009. s. 275

⁴³ ŠÁMAL, Pavel, František PŮRY a Stanislav RIZMAN. *Trestní zákon: komentář*. 6., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004. s. 1424

⁴⁴ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2010. s. 1681

⁴⁵ Tamtéž s. 1655

⁴⁶ Tamtéž s. 1681

⁴⁷ NOVOTNÝ, Petr. *Nový občanský zákoník*. Praha: Grada, 2014. s. 13

příbuzných nezmiňuje a souloží se podle zákona č. 40/2009 Sb. odehrává pouze mezi dvěma pohlavími. Registrované partnerství je tedy teoreticky možné mezi příbuznými.⁴⁸

Z předchozích odstavců vyplývá, že incest může proběhnout pouze mezi mužem a ženou ve filiačním příbuzenském vztahu. Zahrnuje všechny lineární příbuzné a některé kolaterální (strýc, teta). V běžném porozumění zákazu incestu se tyto kategorie liší. Sexuální styk například mezi dvěma bratry bude většinou veřejností označen za incestní. Stejně jako styk bratrance a sestřenice bude pravděpodobně považován za incest. I praktiky, které nespádají pod zákonem definovanou soulož, jsou považovány za incestní. Nelze tedy s jistotou říct, že je v naší společnosti zákaz incestu založen čistě na ochraně potencionálního dítěte. Ze sexuálního spojení dvou sester jistě dítě nevznikne a nebude tak ani následovat sankce ze strany státu. Přesto tento styk bude s největší pravděpodobností označen za incestní ze strany veřejnosti a bude sankcionován jinými způsoby.⁴⁹

3.3 Genetické sankce při porušení incestního tabu

V naší společnosti se jako sankce za porušení incestního tabu pokládá možnost narození postiženého potomka. Tento trest je brán tak vážně, že je zakotven i v trestním právu jednotlivých západních zemí, jak jsme si ukázali na příkladu České republiky v předcházející kapitole. Podle poznatků genetiky ale nelze tvrdit, že z každého incestního spojení vzejde postižené dítě. I potomek sourozenců může být naprosto zdravý jedinec. Problém spočívá ve vyšší pravděpodobnosti získání dvou recesivních genů.⁵⁰ Termín gen poprvé použil dánský badatel Wilhelm Johanssen. Používá se jako označení materiálního nosiče dědičnosti. Každý gen nese určitý znak, který se může u jedince vyvinout.⁵¹

Každý člověk získává polovinu genů od své biologické matky a polovinu od biologického otce. Děje se tak díky vytváření pohlavních buněk. Do každé buňky je vložena půlka genetické výbavy budoucího rodiče. Tyto buňky pak po svém sloučení vytvoří soubor genů nového jedince. Sourozenci mezi sebou mohou teoreticky mít

⁴⁸ NOVOTNÝ, Petr. *Nový občanský zákoník*. Praha: Grada, 2014. s. 13

⁴⁹ HOSTKOVÁ, Štěpánka. *Interpretace incestního tabu: současný lidový model*. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce Mgr. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D. s. 26-41

⁵⁰ DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Praha: Mladá fronta, 1998. Kolumbus. s. 91

⁵¹ KOČÁREK, Eduard. *Genetika: obecná genetika a cytogenetika, molekulární biologie, biotechnologie, genomika*. 2. vyd. Praha: Scientia, 2008. s. 27

stejnou polovinu genů, ale většinou jich je více nebo i méně, díky náhodnému rozdělování genů do pohlavních buněk, které ho stvořily.⁵²

Konkrétní forma genu se nazývá alela. Alely mohou být dominantní nebo recesivní. Při vytvoření nového lidského embrya se spojí genetické informace rodičů. Jednotlivé alely se na sebe napojí. Která alela předá potomku svůj znak, záleží na její dominanci nebo recesivitě. Dominantní alela se označuje velkým písmenem A, recesivní malým písmenem a. Pokud se spojí Aa, recesivní znak se neprojeví. Pokud se sejdou dvě recesivní alely aa, znak se projeví.⁵³

Alely, které nesou jako znak nějakou formu nebezpečné deformace, jsou velice často recesivní a vyskytují se méně. Pokud by se vyskytovaly častěji, zabíjely by své nositele. Po nějaké době by tedy začaly být znovu vzácnější. I přesto se tyto geny v recesivní formě často vyskytují. Šance, že by dva lidé se stejnou deformací nesoucí recesivní alelou zplodili potomka, je docela malá. Pokud ale plodí potomka lidé, kteří mají padesát nebo více procent totožných genů, šance se zvyšují. Tomuto příbuzenskému křížení se říká inbreeding. Jeho zabránění snižuje homogenizaci společnosti.⁵⁴ Podle sociobiologa Edwarda O. Wilsona je důvodem pro vznik incestního tabu zamezení této homogenizaci, zvyšování výskytu nebezpečných dědičných nemocí a deformací. Veškeré další projevy, o kterých mluví sociokulturní antropologové, jsou pouze vedlejšími účinky.⁵⁵ Thomas Eriksen ve své knize *Sociální a kulturní antropologie* ale uvádí, že sám Wilson postupem času tyto názory pozměnil. „*Obecně lze tvrdit, že stoupenci darwinovského výkladu lidského života zmírnilí přibližně od konce osmdesátých let svůj původně silně deterministický náhled. Kultura už není považována za průvodní jev a dnes už nikdo vážně netvrdí, že kulturní jevy jsou „biologicky funkční“ nebo adaptivní.*“⁵⁶

⁵² DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Praha: Mladá fronta, 1998. s. 90-91

⁵³ NEČAS, Oldřich. *Obecná biologie pro lékařské fakulty*. Jinočany: H & H, 2000. s. 386-387

⁵⁴ Tamtéž s. 440-450

⁵⁵ WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti: máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým gódem?*. Praha: Lidové noviny, 1993. s. 43-45

⁵⁶ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. s. 135-136

4 Sigmund Freud

Sigmund Freud v roce 1913 přichází s velmi rozpracovanou teorií o incestním tabu v knize *Totem a tabu*. Když vytváří metodu psychoanalýzy, která se při svém užívání dotýká dětství pacientů, jejich potlačených tužeb, vztahu v rodině atd., nalézá spojení mezi zákazem incestu a exogamie, vznikem totemismu a psychickými problémy neurotického člověka. Tuto teorii dnes považujeme za překonanou, přesto reakce na ni můžeme vidět v mnoha antropologických pracích, které se zabývají tematikou rodiny. Mnoho vědců se Freudem inspirovalo a jeho teorie je známá i u veřejnosti. Rozebereme si tedy, proč je podle Freuda incestní tabu výsledkem kolektivní viny.⁵⁷

Sigmund Freud se narodil roku 1856 na Moravě do rodiny židovského obchodníka. Již v mládí se s rodinou přestěhovala do Vídně, kde vystudoval gymnázium. Po něm nastoupil na Lékařskou fakultu Vídeňské univerzity. Po ukončení studia se začal věnovat neurologii. Zaměření Freudovy kariéry zásadním způsobem ovlivnil lékař Josef Breuer, který ho seznámil se svou pacientkou trpící hysterií. Freud a Breuer začali takovéto pacienty léčit pomocí hypnózy. Ta se ovšem po nějaké době ukázala nedostatečná. Náhradou hypnózy se stala Freudova psychoanalýza, která neléčí pouze jednotlivé symptomy, ale ptá se také po skrytých přáních pacientů, které jsou ve většině případů (podle Freuda) sexuální povahy. V době Freudova života začínaly být otázky sexuality předmětem většího zájmu než kdykoliv předtím. V oblasti lékařství i antropologie se objevovala celá díla věnovaná těmto tématům. Tento trend možná ovlivnil také Freudovy teorie. Do této oblasti ale přináší něco zcela nového. Myšlenku, že sexualita se netýká pouze dospělých, ale také dětí a to již od novorozeneckého věku. Každé dítě se podle Freuda rodí se sexuálním pudem, který je zaměřený na rodiče opačného pohlaví. Tento proces označuje jako oidipovský.⁵⁸

4.1 Oidipovský komplex

Sigmund Freud pojmenoval svou teorii podle Oidipa, hlavního hrdiny staré řecké tragédie Král Oidipus. Tato tragédie je druhým dílem Thébské trilogie, kterou napsal řecký dramatik Sofokles v 5. století př. n. l.

⁵⁷ Protože Freud popsal svou teorii primárně v knize *Totem a tabu*, čerpá tato kapitola především z ní. Všechny informace, které jsou obsaženy v následující kapitole, pocházejí z výtisku knihy z roku 1991 ze stran 5 – 108, pokud nebude uvedeno jinak v poznámce pod čarou.

⁵⁸ Srov. HUNT, Morton. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál, 2000. s. 163-183

4.1.1 Král Oidipus

Příběh této tragédie vypráví o věštbě o králi Láiovi. Věštba předpovídá, že král zemře rukou vlastního syna, který se následně ožení s Láiovou manželkou. Když se králi syn skutečně narodí, ze strachu nařídí jeho smrt. To se ovšem nestane a dítě, které pojmenují Oidipus, je vychováno korintským králem Polybosem. V dospělosti se Oidipus dozví o věštbě a rozhodne se opustit Korintské království. Tímto činem ovšem věštbu naplní. Při cestě se dostane do svého rodiště, kde nedopatřením zabije svého skutečného otce, aniž by si to uvědomoval. Díky hrdinskému činu poté získá právo na královský trůn a také na ovdovělou královnu Lokastu. Nikdo netuší, že Lokasta je ve skutečnosti Oidipovou matkou až do chvíle, kdy Théby postihne mor. Tento mor má ohrožovat království tak dlouho, dokud nebude dopaden vrah krále. Díky svědectvím se nakonec Oidipus i jeho manželka a matka dozvídají pravdu. Na základě toho se Lokasta oběsí. Oidipus se oslepí a následně je vyhnán ze země.⁵⁹

4.1.2 Oidipovský komplex

Freud ve své praxi vyzoroval množství neurotiků, kteří cítí silnou zamilovanost k jednomu rodiči a stejně tak silnou nenávist k druhému. Podle Freuda ale tyto pocity neprožívají pouze neurotici, ale prožíváme je v mnohem menší míře všichni. Neurotici jsou pouze jakousi lupou, která nám umožňuje tento jev zkoumat.

Tento poznatek dokazuje na tragédii o Oidipovi. Ta se podle něj zakládá na protikladu mezi všemocnou vůlí bohů a beznadějnou snahou lidí této vůli vzdorovat. Podle Freuda tato hra v divákovi vzbuzuje stejně silné emoce dnes, jako v době jejího vzniku. To má dokazovat výjimečnost této tragédie nejenom v jejím základu. Ten byl od té doby použit mnohokrát a stejné emoce nevzbuzoval. Výjimečnost Krále Oidipa spočívá ve zvláštnosti látky. Freud tvrdí, že každý člověk prožívá stejný příběh jako Oidipus. Každý člověk je odsouzen k první tragické lásce k matce a k první nenávisti k otci. Sofoklova tragédie tedy vlastně splňuje naše nejpůvodnější přání. Dokonce i sám Sofokles prý přišel s původní myšlenkou ze svého vlastního snu, který podle Freuda potká každého.⁶⁰

⁵⁹ HANAČÍK, Vojtěch a František KASKA. *Sofokleův Oidipus Král*. Praha: Nakladatelství Alois Wiesner, knihtiskárna, 1913. s. 22-23

⁶⁰ FREUD, Sigmund. *Výklad snů*. Vyd. 2., upr. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1994. s. 157-159

4.2 Vznik incestního tabu

Podle Sigmunda Freuda se každý rodí s láskou k matce a s nenávisť k otci. Výchovou se tyto city vytrácí a člověk na ně zapomíná. Pokud se začneme ptát, proč je tento komplex součástí každého člověka, dostaneme se k Freudově teorii o vzniku incestního tabu.

4.2.1 Posvátná bázeň

Tabu je podle Freuda těžko uchopitelný pojem, protože vyjadřuje dva protiklady. Posvátné, posvěcené a hrozné, nebezpečné, zakázané. Nejlépe tabu vystihuje slovní spojení „posvátná bázeň“ nebo „posvátný ostych“. Člověk k těmto zákazům přistupuje se samozřejmostí a nepotřebuje se pít po jejich důvodu. Tabu mohou být osoby, místa, předměty, stavy, činnosti atd. Zvláštní vlastností tabu je jeho nakažlivost. Člověk, který poruší tabu nebo se s ním dostane do styku, se sám stává tabu. Musí se pak z něj „vyléčit“.

Freud popisuje *chorobu tabu*. Tento pojem se sice v lékařské praxi nepoužíval, Freud jej ale považoval za synonymum k označení *nutkavý neurotik*. Vznik této neurózy spočívá v ambivalenci. Člověk si vytváří zákazy (které velmi nápadně připomínají tabu), ale zároveň si v nevědomí udržuje silnou touhu tyto zákazy porušovat. Ačkoliv si člověk této touhy není vědom, neustále hledá náhrady za její naplnění. Na ty si ovšem vytváří další zákazy a koloběh pokračuje. Pomocí této teorie o vzniku nutkavého neurotického onemocnění vysvětluje i tabu v preliterárních společnostech. Je ovšem třeba dodat, že Freud několikrát varuje před naprostým slučováním chování nutkavého neurotika a mechanismem tabu. Stejně vlastnosti navenek mohou mít odlišné kořeny. Přesto si ale nutkavou neurózou pomáhá při vysvětlování.

Freud předpokládá, že původy zákazů jsou pro divocha neznámé. Byly násilně vštípeny již zapomenutou generací a týkaly se činností, ke kterým měli divoši silné sklony. Zákazy se udržovaly pomocí výchovy. Předpokládá, že pokud nevytizely zákazy, nevytizela ani touha po zakázané činnosti. Vzniká tedy stejná ambivalence jako u neurotika.

Nejsilnějšími zákazy tabu jsou zároveň dva základní zákony totemismu. Zákaz zabít totemické zvíře a zákaz sexuálního styku s členem totemu. Podle Freuda jsou tedy i touhy ty nejsilnější a nejstarší ze všech.

4.2.2 Totemismus

Zákaz zabíjet totemické zvíře a zákaz sexuálního styku s členem totemu. Freud tato dvě tabu popisuje jako nejstarší a jako odkaz dávno zapomenutých generací. To ho dovádí k myšlence, že právě tyto zákazy stojí u vzniku totemismu. Popisuje několik teorií o jeho vzniku, které mu připadají nedostatečné.

Nominalistické teorie tvrdí, že totemismus vzniká z prosté potřeby lidstva systematizovat okolní svět a z potřeby jasného pojmenování věcí a vztahů. Totemy jsou tedy jenom zapomenutým jménem či přezdívkou některého z lidských předků. Postupně se samo pojmenování stalo předkem.

Sociologické teorie tvrdí, že totem vznikl z původního předmětu obživy a obchodu. Pokud se kmen specializoval na určitou surovinu nebo určité zvíře, ostatní kmeny ho začaly nazývat tím daným jménem.

Psychologické teorie předpokládají, že totem je pro člověka určitým útočištěm, do kterého vkládá svou duši. Jiná verze upozorňuje na neznalost některých kmenů o propojení pohlavního styku a početí. Žena v tomto případě předpokládá, že se dítě zrodilo ze spojení s nějakou silou/duchem. Tohoto ducha mohla spojovat s předmětem nebo zvířetem ve své blízkosti ve chvíli, kdy si své těhotenství poprvé uvědomila.

Teorie o vzniku totemismu ovšem často vysvětlují pouze jeden ze dvou základních znaků, zákaz pojídat totemické zvíře. Exogamii, kterou Freud vnímá jako další základní znak, někteří autoři teorií opomíjejí. Další poskytují pro Freuda nedostačující vysvětlení. Podle základních poznatků Freudovy psychoanalýzy nemůže být incestní tabu v člověku instinktivně, neboť právě incestní láska je prvním citem, který člověk prožívá. Zároveň odmítá všechny teorie, které se odkazují na zvýšení rizika degenerace potomků. Takové poznatky nemohl člověk vypořádat na své komunitě. Zároveň tento jev nemohl vypořádat díky křížení domestikovaných zvířat. Podle Freuda je incestní tabu starší jev, než je domestikace zvířete.

Žádná sociologická, psychologická ani biologická vysvětlení počátku exogamie a incestního tabu nejsou pro Freuda dostačující. Obrací se tedy k teorii zcela jiného druhu, kterou popisuje jako historickou.

4.2.3 Vznik exogamie

Historická vysvětlení vzniku exogamie se opírají o Charlese Darwina. Ten představil hypotézu, kde tvrdí, že člověk žil původně v malých tlupách s jedním vůdčím

samcem. Mužští potomci tohoto samce by ho v dospělosti museli porazit, nebo tlupu opustit. Samec, který by odešel ze své mateřské tlupy, by poté vytvořil svou vlastní. V té by platil stejný vůdčí princip. Postupně by se takto vytvořil princip exogamie. Po nástupu totemismu by se zaměření zákazu pozměnilo. Místo zákazu styku v mateřské tlupě by vznikl zákaz styku v totemu. Této teorii chybí vysvětlení počátků totemismu a detaily jeho propojení s exogamií. Objasnění těchto problémů nachází Freud na zdánlivě nečekaném místě. Na fobii moderního dítěte.

Podle Freuda se u dětí velmi často objevuje silná fobie z určitého zvířete. Fobie může dokonce vést až k neurotickým stavům. Její původ je pro Freuda jasný. Dítě se vyrovnává s ambivalencí způsobenou láskou k matce a nenávistí k otci. Otec je pro něho nepřítel a zdroj strachu, zároveň je ale vůdčí postavou s přirozenou autoritou. Dítě, které potřebuje ambivalenci ventilovat, přenesse své pocity z otce na zvíře. Zvířete se pak bojí, ale zároveň nemůže odolat myšlenkám na něj. To se projevuje například v jeho hrách. Freud si všimá podobnosti mezi dítětem, které nenávidí a uctívá zvíře a totemizmem, který činí totéž. Pokud je tedy možné, že totemismus vzniká na stejných základech jako fobie dítěte, spojují se tím dva základní zákazy totemismu. Zákaz zabíjení totemu (otce) a zákaz sexuálního styku se ženou náležící k totemu (otci). Podle Freuda není tedy náhoda, že příběh o Oidipovi je tak zásadním dílem. Děj této tragédie popisuje porušení obou základních pravidel.

Je také třeba vzpomenout, že zákaz zabíjení totemického zvířete je v mnoha totemických společnostech porušován. Může být ovšem porušen jen za určitých obřadních podmínek. Tento obřad Freud popisuje jako totemickou hostinu. Totemické zvíře je zabito jako oběť při obřadních hostinách. Je zabito celým kolektivem klanu a následně snědno každým z členů. Tím se má vytvářet a posilovat pouto mezi totemem a všemi jeho členy.

4.3 Incestní tabu jako důsledek kolektivní viny

Pokud sloučíme Darwinovu teorii o podobě prapůvodní společnosti, poznatky o totemické hostině a základní předpoklady Freudovy psychoanalýzy, vznikne příběh. Darwin předpokládá, že lidé žili v tlupách s jednou ústřední postavou. Tou je nejsilnější muž, který si nárokuje právo na každou ženu. Je tedy také otcem všech ostatních mužů. Ti mají dvě možnosti. Odejít z tlupy, nebo porazit svého otce a vyhrát výsadní postavení. Tento stav společnosti nebyl nikde vyzorován. Nejprimitivnější

společnosti byly podle Freuda sdružení rovnoprávných mužů. Přejít mezi těmito způsoby organizace vysvětluje totemická hostina.

Freud předpokládá, že se jednoho dne všichni mužští členové spojili proti svému otci. Společně ho zabili a následně snědli. Jeho snědení mělo zajistit, že každý z bratrů získá část otcovy síly. Motivace těchto bratrů se dá dokázat na Freudově psychoanalýze.

Každý z bratrů záviděl otci jeho postavení a obával se jeho síly. Zároveň každý z nich pociťoval své sexuální pudy. Těm stál v cestě také jejich otec. Otec byl ale i předmětem jejich obdivu a úcty. Jeho vraždou uspokojili svou nenávist a následný pocit viny pramenil z jejich obdivu a lásky k němu. Vina, kterou pociťovali, byla stejně silná jako nenávist, kterou cítili před vraždou. Poté, co každý z bratrů přejal část otcova statusu, začal chápat původní otcovy pohnutky. Pochopení a vina poté způsobily „dodatečnou poslušnost“. Zákaz, proti kterému se vzbouřili, sami učinili zákazem. Vytvořili tak obě základní tabu totemismu a tedy i incestní tabu.

5 Bronislaw Malinowski

Bronislaw Malinowski přichází se svou kritikou Sigmunda Freuda a vlastní teorií o vzniku a funkci incestního tabu v roce 1927, kdy vychází kniha *Sex a represe v divošské společnosti*. V této publikaci vytvořil reakci na Freudovi teorie, kterou podložil vlastním terénním výzkumem dvou typů rodiny a následně představil svou vlastní teorii. V dalších kapitolách si rozebereme, proč se Malinowského teorie o incestním tabu se zakládá na důležitosti instituce rodiny a proč by povolení incestu způsobilo destrukci společnosti.⁶¹

Bronislaw Malinowski se narodil roku 1884 v Polsku. Pocházel z akademické rodiny a na počátku svého studia se zaměřil na matematiku a fyziku. Později se jeho oblast zájmu zvětšila o filozofii a literaturu. K antropologii ho přilákala, jako mnoho jiných, kniha *Zlatá ratolest* od Jamese Frazera. Již během studií se seznámil s největšími odborníky z oborů sociologie, etnografie, antropologie a mnoha dalších. V roce 1914 získal grand na výzkum v Tichomoří. Nejprve se dostal na ostrov Mailu, po půl roce se přesunul na Trobriandovy ostrovy, kde strávil 26 měsíců terénního výzkumu. Při své práci využíval metodu zúčastněného pozorování. Podílel se na každodenním životě domorodých obyvatel a zapisoval vše, co mu bylo dostupné. Z tohoto výzkumu vznikla mimo jiné kniha, která ho proslavila u akademické i laické veřejnosti *Argonauti západního Pacifiku*. Toto dílo se společně s knihou *Adamanští ostrované* antropologa Radcliffe-Browna stalo manifestem funkcionalistické antropologie. Z poznatků získaných na ostrovech v Tichomoří vznikla také kniha *Sex a represe v divošské společnosti*, ve které popisuje svůj pohled na funkci incestního tabu ve společnosti.⁶²

5.1 Funkcionalismus

Bronislaw Malinowski byl spolu s Radcliffe-Brownem zakladatelem funkcionalistické antropologie. Jako počátek této teorie při studiu kultury se uvádí rok 1922, kdy vyšly knihy *Adamanští ostrované* a *Argonauti západního Pacifiku*. Funkcionalismus přináší do antropologie velký důraz na terénní výzkumy, které se stávají základní metodou antropologie. Směr získal svůj název díky předpokladu, že

⁶¹ Protože Bronislaw Malinowski představil své myšlenky o incestním tabu v publikaci *Sex a represe divošské společnosti*, čerpá tato kapitola především z ní. Pokud nebude uvedeno jinak pomocí poznámky pod čarou, informace z textu jsou čerpány z vydání knihy z roku 2007 ze stran 7 - 217

⁶² SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. s. 478-480

všechny prvky sociálního systému slouží k udržení celku. Každý prvek systému plní pozitivní funkci a je neoddělitelný od celkového systému.⁶³ Malinowski popisuje kulturu jako „*instrumentální ustrojí, které člověku umožňuje čelit specifickým problémům, s nimiž se setkává ve svém okolí při uspokojování svých potřeb.*“⁶⁴ Každá část kultury je určena pro dosažení cíle a všechny části jsou navzájem závislé a jsou organizovány do celků.⁶⁵ Tyto celky označuje jako instituce. V těchto institucích je možné nalézt univerzální strukturu, kterou tvoří charta, personál, normy a pravidla, hmotné zařízení, aktivita a funkce instituce. Pomocí těchto mechanismů je možné uspokojování všech potřeb, které člověk má.⁶⁶

5.2 Problémy psychoanalýzy

Malinowski ve své knize *Sex a represe divošské společnosti* pracuje s psychoanalytickou doktrínou, která byla v době jeho života velmi populární. Poukazuje ovšem na to, že často zapomíná na dva ze tří klíčových prvků psychoanalýzy. Široce rozpracovaným prvkem je její psychologická část. Trochu opomíjený je biologický a sociologický aspekt. Biologická část psychoanalýzy spočívá v teoriích o sexualitě, instinktech nebo v konceptu „libida“. Sociologická část poukazuje na vliv rodiny na vznik komplexu a na důsledky, které rodinný komplex přináší do společnosti. Malinowski sociální aspekt psychoanalýzy rozpracovává a vytváří tím svou teorii o vzniku a funkci incestu, která se od Freudova pojetí značně liší. Freud zakládá svou teorii na univerzálnosti oidipovského komplexu. Malinowski s touto univerzálností nesouhlasí. Jako podklady pro svou kritiku přináší popis rodiny v Melanésii a její srovnání s rodinou evropskou. Díky svému dlouhému pobytu v Melanésii získal Malinowski mnoho informací o tamějším matrilineárním uspořádání. Na tuto společnost aplikuje psychoanalytickou metodu. Výsledky porovnává se západní patrilineární společností, ve které sám autor vyrůstal. Díky tomu je schopný podat kritiku teorií Sigmunda Freuda. V závěrečné části práce autor předkládá svou teorii o vzniku kultury. Podle slov Malinowského je tato část „*pionýrským počinem, pokusem prozkoumat neprobádané území.*“⁶⁷ Přesto ale předpokládá, že kniha obsahuje důležité otázky, kterými bude třeba se zabývat nejenom v antropologii.

⁶³ SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. s. 478

⁶⁴ MALINOWSKI, Bronisław. *Vědecká teorie kultury*. Brno: Krajské kulturní osvětové středisko, 1968. s. 158

⁶⁵ Tamtéž. s. 158-159

⁶⁶ SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. s. 482-483

⁶⁷ MALINOWSKI, Bronisław. *Sex a represe v divošské společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. s. 9

5.2.1 Sociologický charakter vlivů rodiny

Malinowski zdůrazňuje důležitost vlivů rodiny při vzniku „rodinných komplexů“. Tyto vlivy je třeba zkoumat dlouhým pozorováním běžného rodinného života od narození dítěte po jeho dospělost. První část knihy *Sex a represe divošské společnosti* popisuje právě takové pozorování dvou velmi odlišných typů rodiny. Patrilineární evropskou rodinu 20. století a matrilineární rodinu některých komunit Trobrianských ostrovů v severozápadní Melanésii. Tímto pozorováním dokazuje, že rodinné uspořádání má na vztahy mezi jednotlivými členy zásadní vliv. Oproti západní společnosti v matrilineárním uspořádání nevzniká napětí mezi synem a otcem a touha po matce je uspokojena přirozeně a spontánně. Do popředí tam na rozdíl od patrilineární rodiny vystupuje postava bratra matky a sestry. Jak dojde k této změně, popisuje Malinowski na jednotlivých obdobích vývoje dítěte.

Novorozenecké období

Těhotenství a první měsíce života s novorozencem jsou podle Malinowského pro matku v podstatě stejné u obou typů rodiny. Evropská žena i žena z Trobrianských ostrovů pociťuje silnou emocionální vazbu k dítěti. Těhotenství, porod obou žen i novorozenecké stádium vývoje dítěte jsou provázeny tabu, obřady a předpisy. Ty mají za úkol prohloubit vztah mezi matkou a dítětem. Rozdíl nastává v pozici otce. Pokud porovnáme roli otce západní společnosti a otce z Melanésie zjistíme, že muž z matrilineární společnosti zastává v prvních měsících života dítěte mnohem větší roli. Vytváří si díky tomu větší pouto s dítětem.

Rané dětství

V prvních pár letech života dítěte se role obou matek stále moc neliší. Jsou zde rozdíly týkající se rychlosti odstavení dítěte nebo celkového času stráveného s dítětem. Rozdíly pokračují u role otce. Trobriand'an je stále velmi přítomnou postavou při výchově a uspokojování potřeb. Jejich vztah není brán jako biologický, jeho motivace nevycházejí z nutnosti. Role otce je jeho prací, kterou vykonává na základě citové vazby k dítěti. Evropský otec je hlavou a živitelem rodiny, je „vládcem tvrdé ruky“. Takový muž se může stát tyranem domácnosti, nebo nemusí považovat starost o dětské potřeby za svou povinnost.

Pozdní dětství

V období pozdního dětství, které začíná okolo pátého a šestého roku a končí začátkem puberty, se začínají utvářet rozdíly. Na tomto období je podle Malinowského jasně vidět důležitost výchovné složky při utváření názorů na sexualitu. V Trobriánské společnosti děti zjišťují různé aspekty sexuality pozvolně pozorováním starších. Stejně jako u všech společností, je pro vývoj dítěte v tomto období důležitou složkou hra. Velmi častá je mimo jiné hra na rodinu. V této společnosti ovšem navýšena i o pohlavně sexuální složku. Ze strany starších není taková hra zakazována. Dětská zvědavost je považována za přirozenou a zdravou, stejně jako nahota nebo například i vyměšování. Tímto stylem se sexualita člověka vyvíjí postupně, bez utlumování zájmu o ni. V tomto období je uplatněno pouze jedno tabu. Styk bratra se sestrou je zakázán již při těchto hrách. Sourozenci musí vyhledávat jiné skupiny dětí ke hře. Tabu se vztahuje i na pouhé narážky na sexualitu při běžném hovoru.

Západní společnost, především vyšší, vzdělané vrstvy, ukazují pravý opak. V tomto období nastupuje výchovná autorita, která dítěti předá koncept „neslušnosti“. Hry, které by v západní Melanésii byly brány za samozřejmé, jsou zde tabuizovány. V dítěti vzrůstá rezervovanost a pohlavní sexualita se přesouvá do oblasti tajných zájmů a mystické přitažlivosti. Je třeba připomenout, že se míra takového potlačování sexuality liší u jednotlivých rodin. Nedosahuje ale nikdy takového stavu, jako v případě Trobriánů. Z těchto rozdílů můžeme pozorovat, že sexualita není biologicky determinovaným jevem, ale je tvořena sociálními faktory.

Období puberty

Poslední časové období, které Malinowski rozebírá, je puberta. Ta je definovaná jako „*dlouhé období vývoje, během kterého dochází k úplné přeměně pohlavního ústrojí, systémů vnitřních sekrecí i celého organismu.*“⁶⁸ Přibližně tedy od devíti do patnácti let. Proměny vztahů v rodině se odvozují od předchozího období. V Melanésii dále probíhá postupné netrestané objevování sexuality. Chlapci a dívky získávají nová privilegia a povinnosti a plynule se zařazují mezi dospělé jedince. Díky průběžnému a přirozenému odpoutávání se od matky nevznikají v pubertě žádné výrazné změny ve vztahu k matce. Stejně jako v západní společnosti se objevují projevy rivality vůči mužské autoritě, kterou je bratr matky. Co se týče tabu, které je uvaleno na vztah bratra a sestry, důraz na

⁶⁸ MALINOWSKI, Bronisław. *Sex a represe v divošské společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. s. 56

jeho dodržování se stále prohlubuje. Jejich životy jsou striktně odděleny a přesto úzce spojeny díky budoucímu postavení bratra k neteřím a synovcům.

V západní společnosti je puberta mnohem zásadnějším obdobím. Dříve potlačovaná sexualita nyní vychází na povrch a ovlivňuje vztahy mezi všemi členy rodiny. Co se týče ženské části rodiny, chlapec začíná pociťovat rozpačitost, stud a opovržení. K otci se vytváří nová rivalita a hledání ideálů autority.

5.2.2 Univerzálnost oidipovského komplexu

V předchozí kapitole jsme si ukázali, jak může rodinný systém změnit vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. I tento stručný výčet některých aspektů ukazuje na zásadní rozdíly. Otec v matrilineární společnosti zakládá svůj vztah k dětem na principu dobrovolnosti. Roli vykonává rád a je přítomen od útlého dětství. V západní patrilineární společnosti se vztahy otce a dítěte začínají prohlubovat mnohem později. Jeho postavení také může zajít až do pozice tyranské autority, což se v matrilineární společnosti nestává. Matka v prvních letech života funguje v obou vybraných společenských uspořádáních stejně. V západní společnosti se začne ale mnohem dříve profilovat jako autoritativní postava. Rozdílů nalezneme určitě mnoho. Je také třeba si uvědomit, že toto srovnání rozhodně nereflektuje každou rodinu těchto dvou kulturních okruhů. I na Trobrianských ostrovech i v Evropě existují rozdíly mezi rodinami. Mohli bychom stejně porovnávat západní rodinu z vyšší a nižší ekonomické vrstvy. Na rozdílné vztahy členů bychom narazili také. Navíc existuje více příbuzenských systémů. Mohli bychom při analýze zajít i mimo patrilineární a matrilineární společnosti. Můžeme také zohlednit počet rodičů v rodině a jejich pohlaví. Každá tato změna způsobí proměnu vztahů v rodině. Z toho důvodu není možné očekávat, že oidipovský komplex bude univerzálně použitelný. Podle Malinowského tedy tato teorie nemůže vysvětlit existenci incestního tabu tak, jak uvedl Sigmund Freud.

5.3 Rodina jako základní kámen kultury

Základním znakem kultury je podle Malinowského seskupování lidských bytostí do skupin. Díky těmto skupinám kulturu prožíváme, pozorujeme a můžeme jí vědecky zkoumat.⁶⁹ Základním seskupením je samozřejmě rodina. Tato společenská instituce plní několik fundamentálně důležitých funkcí v životě člověka. Rodina má

⁶⁹ MALINOWSKI, Bronisław. *Vědecká teorie kultury*. Brno: Krajské kulturní osvětové středisko, 1968. s. 47

nezastupitelnou ekonomickou, reprodukční i výchovnou funkci.⁷⁰ Jak jsme si ukázali na porovnání patrilinéární a matrilinéární rodiny, instituce rodiny je, stejně jako každá jiná, proměnlivá v závislosti na svých prvcích. Aby mohla rodina plnit svoji funkci, musí se tyto proměny držet v určitých mezích. Povolení incestu by bylo překročením těchto mezí. Incest by narušoval rozdělení sociálních rolí v rámci rodiny. Toto narušení by působilo destruktivně.

5.3.1 Vztah dítěte k matce

Malinowski odmítá představu, že vztahy mezi matkou a dítětem jsou sexuální povahy. Dítě je od svého narození hnáno instinkty, které mu nařizují uspokojovat své potřeby. To je práce matky, která svým tělem zajišťuje jak výživu, tak pocit bezpečí. Po naplnění potřeb dítě pociťuje slast, stejně jako dospělý jedinec při pohlavním spojení. Tato slast je ale výsledkem naplnění každého instinktivního chování. Jenom proto, že má uspokojení instinktivní potřeby stejný výstup, je nemůžeme mezi sebou zaměňovat či slučovat. Malinowski ovšem uznává, že existuje velká podobnost mezi naplňováním pohlavního pudu a uspokojení pudů dítěte. Je možné je rozlišovat pouze jedním způsobem, pomocí jejich funkce.

5.3.2 Vznik pokušení k incestu

Malinowski odmítá Freudovu představu o sexuálním postoji dítěte k matce. Podle Freuda je tento postoj kontinuální od dětství až do dospělosti. Malinowski tvrdí, že toto pokušení se začíná objevovat teprve s příchodem prvních známek dospělosti. Souhlasí s psychoanalytickou poučkou, „že všechny zkušenosti pozdějšího života vyvolávají analogické vzpomínky z dětství.“⁷¹ Vzhledem k podobnosti mezi uspokojováním životních potřeb kojence a pohlavních potřeb dospělého člověka musí toto vyvolávání vzpomínek způsobovat problémy. Dospívající muž při intimních aktech s dívkou narazí na zneklidňující vzpomínky na dětství, kdy stejnou slast vytvářela matka. Dokonce k tomu používala stejné médium, své tělo, pokožku. Tyto analogie způsobují nepříjemné pocity, které jsme popsali v kapitole o období puberty. Matka totiž zastává velmi důležitou roli. Vztah k ní je založen na pocitech podřízenosti a úcty. Ona je středem domácnosti a umožňuje dítěti postupné včlenění do společnosti. V myslí

⁷⁰ MALINOWSKI, Bronisław. *Vědecká teorie kultury*. Brno: Krajské kulturní osvětové středisko, 1968. s. 106-110

⁷¹ MALINOWSKI, Bronisław. *Sex a represe v divošské společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. s. 196

mladého člověka se částečně slučují pocity slasti z pohlavního uspokojení se vzpomínkami na starost matky. To způsobuje podvědomé pokušení k incestu, tedy k nabytí oné slasti. Pro rodinu by ale bylo destruktivní, pokud by podvědomé pokušení nebylo korigováno pomocí zákazu incestu.

5.4 Incestní tabu jako ochrana rodiny

Rodina je podle Malinowského jedním ze základních kamenů kultury. Je to právě rodinné prostředí, které děti vychovává k začlenění do společnosti. Rodiče se nejprve starají o uspokojení potřeb. Díky potřebě pocitu bezpečí a lásky se vytváří velmi pevné láskyplné pouto. Později musí ale rodič začít přijímat autoritativní roli. Je učitelem, vůdcem v domácnosti. Dítě na to musí zareagovat vytvořením pokory a úcty k rodiči a postupnému přerušování vzájemných tělesných dotyků. Rodiče už nemají fyziologickou roli, ale kulturní. Na tento přirozený a plynulý proces by provozování incestu mělo destruktivní dopady. Pokud by syn chtěl iniciovat sexuální styk s matkou, musel by překročit všechny léta budované sociální role. Dvoření se matce by bylo neslučitelné s podřízeností, samostatností a úctou, kterou by měl pociťovat. Tento čin by extrémním způsobem narušil také vztah k otci. Přátelskou autoritu otce by nahradila nepřátelská rivalita. Pokud by existovala společnost bez incestního tabu, musela by upadnout v chaos. Stíraly by se mezigenerační rozdíly, rodiny by se nutně rozpadaly, kulturní tradice by se nemohla přenášet. Incest je tedy neslučitelný se samotným základem kultury, rodinou. Jeho provozování by znemožnilo její funkci nejdůležitějšího nástroje výchovy. „...*vyloučení incestu je cestou ke konzistentní společenské organizaci a kultuře.*“⁷²

⁷² MALINOWSKI, Bronisław. *Sex a represe v divošské společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. s. 198

6 Claude Lévi-Strauss

S velmi rozpracovanou teorií o vzniku incestního tabu přichází Claude Lévi-Strauss roku 1949, kdy vyšla jeho publikace *Les Structures élémentaires de la Parenté*. Robert F. Murphy popisuje tuto knihu jako nejdůležitější publikaci při antropologickém výzkumu příbuzenství. Je zde popsán jeho pohled na vznik zákazu incestních vztahů a jeho důležitost pro rozvoj sociálních struktur ve společnosti, kterou si v dalších kapitolách vysvětlíme.⁷³

Claude Lévi-Strauss se narodil roku 1908 do francouzské rodiny v Bruselu. Vystudoval filozofii a práva na univerzitě v Paříži a do svých třiceti let byl jmenován profesorem sociologie na univerzitě v São Paulu v Brazílii. Během působení na univerzitě poprvé objevil antropologii při čtení knihy *Primitivní společnost* amerického antropologa R. H. Lowieho. V letech 1934 až 1938 provádí několik soukromých výprav do Amazonie. V roce 1938 získává finance na terénní výzkum v nitru Brazílie. Pobyt mezi brazilskými domorodci popisuje ve svém slavném cestopisu *Smutné tropy*. Po kapitulaci Francie působil v New Yorku, kde společně s dalšími francouzskými vědci založil Svobodnou vysokou školu v New Yorku. Po válce se stal kulturním radou francouzského velvyslanectví. Dále působil ve Francii, kde získal doktorský titul. Roku 1958 vyšla publikace *Strukturální antropologie*, ve které shrnuje své práce ze 40. a 50. let. V roce 1959 založil laboratoř sociální antropologie na Collège de France, která se stala jedním z nejvýznamnějších center světové antropologie. Lévi-Strauss se ve své práci snaží sblížit antropologii s exaktními vědami.⁷⁴

6.1 Strukturalismus

Svůj přístup ke studiu kultury formuluje v díle *Strukturální antropologie* v roce 1958. Podle Lévi-Strausse lze v každém jedinečném jevu najít univerzální zákonitost, která zásadním způsobem určuje lidské životy. „*Jestliže, jak se domníváme, nevědomá činnost mysli spočívá v tom, že do forem vkládá obsah, a jestliže tyto formy jsou v podstatě tytéž pro všechny lidi [...] je potřebné a dostačující proniknout k nevědomé*

⁷³ Claude Lévi-Strauss popisuje svou teorii o incestním tabu především v publikaci *The elementary structure of kinship*, tato kapitola tedy čerpá informace především z ní. Pokud nebude uvedeno jinak pomocí poznámky pod čarou, informace v textu pocházejí z výtisku knihy z roku 1969 ze stran 3-497.

⁷⁴ Srov. SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. s. 512-515

*struktury skryté v každé instituci a v každém zvyku, máme-li získat princip interpretace platný pro jiné instituce a jiné zvyky.*⁷⁵

6.1.1 Metoda odhalování skrytých struktur

Je tedy třeba hledat strukturu, stojící za každým jevem. Tato struktura není pouze mapou jednotlivých prvků. Je to systém vzájemně propojených prvků, kde změna jednoho ovlivní všechny ostatní. Lévi-Strauss odmítá časté dilema antropologických otázek. „...*dilemu medzi nesmiernou rozmanitosťou kultúrnych prejavov človeka a jednotou ľudskej prirodzenosti.*“. Struktury, o kterých mluví, jsou neměnné části, které se ukrývají za rozmanitostí jednotlivých kultur. Strukturální antropologie předpokládá nutnost stálých logických základů, které organizují všechny rozmanitosti pomocí systému vzájemných vztahů. Jak je ale možné takovou skrytou strukturu zkoumat?⁷⁶

Lévi-Strauss zdůrazňuje nutnost zohledňování historie, při hledání takových struktur. Je možné používat tzv. diachronní nebo synchronické metody. Diachronní metodou zkoumáme proměny prvku v čase, tam je tedy zohlednění historie nutné. Synchronická metoda s časovostí nepočítá. Studuje prvky v jeden okamžik. Ani jedna z těchto metod nemůže odhalit skryté struktury, protože obě opomíjejí určité vazby. Lévi-Strauss se v úvahách obrací k lingvistice, k teoriím Ferdinanda de Saussura. Tento švýcarský lingvista měl zásadní vliv pro utváření moderní lingvistiky. Byl spoluzakladatelem strukturální lingvistiky a moderní sémiotiky. Jeho nejznámější dílo *Kurz obecné lingvistiky* bylo vydáno až po jeho smrti v roce 1916. De Saussure představil kritiku lingvistiky zaměřené převážně na historicko-vývojové hledisko. Takto podle něj není možné poznat jazyk jako celek. Synchronická metoda může pomoci pochopit jazyk jako ucelený systém.⁷⁷

Lévi-Strauss s tímto postojem souhlasí, ale zároveň neupřednostňuje pouze synchronickou metodu. I v této metodě je třeba obracet se k historii. Pouze historie totiž může odhalit stálé prvky, vyskytující se za proměnami. Určité prvky společností jsou neustále narušovány vnějšími faktory, které se objevují a zanikají v čase. Jedná se například o války, náboženské nesrovnalosti, demografické změny apod. Právě díky takovým změnám je ovšem možné najít stálé prvky, které se nenechají ovlivnit. Okolo

⁷⁵ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Praha: Argo, 2007. s. 32

⁷⁶ KANOVSKÝ, Martin a Claude LÉVI-STRAUSS. *Štruktúra mýtov: štruktúrna antropológia Clauda Lévi-Straussa*. Praha: Cargo, 2001. s. 22-23

⁷⁷ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Praha: Argo, 2007. s. 32-35

Srov. ŠUBRT, Jiří a Jan BALON. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada, 2010. s. 30-31

těchto prvků nastává určitá reorganizace detailů, které mění pouze jakýsi „obal“ okolo pevně daných struktur. Na základě historického pozorování je tedy možné vytvořit určité síto na proměnlivé aspekty a na neměnné.⁷⁸

6.1.2 Binární kontrasty

Ferdinand de Saussure vnáší do lingvistiky mimo jiné své představy o důležitosti protikladů. V jazyce, stejně jako v kterémkoli jiném systému, nemůže existovat prvek, který získává svou hodnotu jinak, než z protikladu. Každý prvek je definován vztahem k jinému prvku, který je jeho opakem a tento opak je zase definován oním prvním prvkem. Zásadním kontrastem je příroda-kultura. Příroda představuje vše univerzální a kultura vše partikulární.⁷⁹ Inspirace v této lingvistické teorii přivedla Lévi-Strausse k teorii o binárních kontrastech ve strukturách kultury. Lidská mysl je podle něj naprogramovaná tak, aby chápala skutečnosti kolem sebe pomocí binárních vztahů. Tyto opozice je možné zkoumat tak, že identifikujeme, zanalyzujeme a seřadíme empirická fakta. Fakta poté převedeme ve znaky, reprezentanty. Z těchto faktů vytvoříme tabulku variací. Tato tabulka je pak nejjednodušší cestou k následnému zkoumání různých propojení a vztahů mezi prvky.⁸⁰

6.2 Komunikace

Pokud podle Lévi-Strausse poznáme všechny prvky v systému a všechny vztahy mezi nimi, budeme schopni předpovídat změny tohoto systému, ať už při změně prvku či vazby. Vztahy mezi jednotlivými prvky označuje Lévi-Strauss jako typ komunikace. Nejedná se zde o komunikaci ve smyslu použití slov při rozhovoru. Využívá tento pojem v širším měřítku jako určitou cirkulaci v prostoru. V každé lidské společnosti jsou alespoň tři základní druhy komunikace. Komunikace žen, komunikace statků a služeb a komunikace sdělení. Incestní tabu je zajímavý jev, který spojuje všechny tyto formy komunikace.⁸¹ Primárně se jedná pouze o komunikaci/výměnu žen, ale v důsledcích ovlivňuje i dvě zbývající. Svým uplatňováním incestní tabu začíná cykly reciproční výměny.⁸²

⁷⁸ Srov. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Praha: Argo, 2007. s. 32-35

Srov. ŠUBRT, Jiří a Jan BALON. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada, 2010. s. 30-31

⁷⁹ SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. V nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2007. s. 148-150

⁸⁰ MÜLLER, Richard. *Dva základní analytické koncepty strukturalistického myšlení*. Svět literatury – Časopis pro novodobé literatury. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, (51), s. 146-155.

⁸¹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Praha: Argo, 2007. s. 256

⁸² SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. s. 517

6.2.1 Reciprocita

Reciprocita „...spočívá v tom, že někomu jinému něco předáme v očekávání, že za to dostaneme tutéž nebo jinou, stejně cenou věc.“⁸³ Tato vzájemná výměna funguje ve všech možných aspektech lidského života. Zřetelně je vidět například v rodinách. V některých společnostech je výměna recipročních darů jediným druhem směny.⁸⁴ Lévi-Strauss rozpracovává myšlenky Marcela Mausse o funkci takového daru ve společnosti. Marcel Mauss byl významný francouzský sociolog a antropolog, synovec a žák Émila Durkheima. Mauss ve své knize *Esej o daru* zdůrazňuje, že výměna zboží v preliterárních společnostech nemá ani tak ekonomický charakter. V některých případech se jedná o výměnu naprosto stejného zboží. Jukaghirové, žijící na severovýchodní Sibiři, podstupují dlouhou cestu pouze proto, aby vyměnili soba za jiného soba. Výdělek nespočívá v jasně viditelném zboží. Jedná se o reciproční dar. Hodnota tohoto daru spočívá v závazku přátelství, který nutně vzniká při výměně. Nikoliv v jeho ekonomické stránce. Je to akt vzájemnosti, který svým působením udržuje a posiluje sociální integritu společnosti.⁸⁵ V rámci těchto darů existuje několik závazků. Nejedná se pouze o závazek oplácení darů „...předpokládá ještě dvě další (povinnosti), neméně důležité: na jedné straně povinnost dary poskytovat, na straně druhé povinnost dary přijímat.“⁸⁶ Je nutné dar nejenom oplácet, ale také ho sám poskytnout. A každý dar je nutné přijmout. Porušení těchto povinností může vyvolat narušení spojenectví až válku.⁸⁷

Nejcennější komoditou v takovéto výměně je žena. Mužům, kteří si vzájemně vymění ženu-sestru, se z hlediska počtu žen v rodině nic nezmění. Před výměnou mají v rodině ženu a po výměně také. Vznikne ovšem nová alianční vazba dvou mužů, která bude mít pevnější charakter než při výměně jakéhokoliv jiného zboží. Nevzniká totiž vazba přátelská, vzniká rodinná vazba. Pevnost této rodinné vazby se poté liší v závislosti na druhu výměny manželských partnerů.⁸⁸

Aby procesy této výměny mohly fungovat, musí se muž vzdát nároku na ženu z vlastní skupiny. V rámci povinností plynoucích z recipročního daru (poskytnout,

⁸³ MURPHY, Robert Francis. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. s. 138

⁸⁴ Tamtéž s. 138-139

⁸⁵ SOUKUP, Václav. Antropologie: teorie člověka a kultury. Praha: Portál, 2011. s. 307

⁸⁶ MAUSS, Marcel. Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. s. 24-25

⁸⁷ Tamtéž s. 26

⁸⁸ SKUPNIK, Jaroslav. Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. s. 220-222

oplatit a přijmout), se musí zajistit, aby byla k dispozici žena vhodná pro oplacení nebo poskytnutí daru. Musí ustanovit skupinu žen, které budou vhodné pro výměnu. Musí tedy nějakým způsobem omezit své instinktivní chování, které mu nařizuje pouhé párování s kteroukoli ženou z okolí. Do přírodních zákonů vnáší nový výtvar a základní protiklad přírody, kulturu.

6.2.2 Příroda versus kultura

Lévi-Strauss předkládá myšlenku základního binárního protikladu přírody a kultury. Vše, co je univerzální a samovolné, náleží přírodě. Na druhou stranu vše, co je partikulární a relativní, náleží kultuře. Oba protiklady spolu vždy soupeří. Pokud se podíváme na příklad rodiny, uvidíme, že příroda vyhrává v otázce potomků. Příroda vždy určuje, jaký potomek bude. Nemá už ale šanci zasahovat do výběru partnera pro manželství, podle něhož bude potomek stvořen. Tuto výsadu si prosadila kultura tím, že člověk začal dodržovat exogamně-endogamní zásady. Tato kulturní vymoženost jistě není univerzální, mění se v závislosti na jednotlivých společenstvích. Nemůže tedy být součástí přírody.

6.3 Incestní tabu jako spojnice mezi přírodou a kulturou

V souboji kultury s přírodou stojí jedna výjimka. Incestní tabu označuje Lévi-Strauss jako propojení těchto dvou kontrastů. Muž mění své instinktivní chování, vedoucí k reprodukci. V rámci daru záměrně omezuje skupinu žen, které poskytuje jiným mužům. Ničí tak nároky přírody na výběr partnerů pouze podle pudů a zahajuje reciproční cyklus. Vzdává se žen a očekává to samé od muže, kterému je poskytné. Počet žen dostupných k reprodukci se nezmění, ale vytvoří pevný svazek mezi dvěma muži. Díky tomu se z neorganizované společnosti začínají postupně tvořit všechny sociální struktury.

I přesto, že zavedením incestního tabu člověk omezil vládu přírody, nedá se z přírody vyloučit. Zákaz incestu je totiž univerzální. Někteří dokonce označují toto tabu za jedinou univerzální instituci.⁸⁹ Přesto je partikulární tím, jak se jeho detaily proměňují v závislosti na příbuzenských systémech. Nedá se tedy přiřadit ani k jednomu z kontrastů, ale zároveň se z žádného nedá vyloučit. „*The prohibition of incest is in origin neither purely cultural nor purely natural, nor is it a composite mixture of*

⁸⁹ KROEBER, Alfred Louis. *Totem and Taboo in Retrospect*, American Journal of Sociology 45, no. 3 (Nov., 1939). s. 448

elements from both nature and culture. It is the fundamental step because of which, by which, but above all in which, the transition from nature to culture is accomplished. “⁹⁰

Zákaz incestu není možné popsat jako kulturní ani jako přírodní. Je to přechod a spojovací čára mezi nimi, vytváří v přírodním řádu řády kulturní. Incestní tabu takto vytváří pro člověka nutnost poskytování vlastní ženy a vyhledávání žen cizích. Tím pádem přikazuje vývoj aliancí, které mechanismus reciprocity při výměně žen vytváří. A tyto aliance tvoří strukturu společnosti.

⁹⁰ LÉVI-STRAUSS, Claude. *The elementary structures of kinship*. Rev. ed. Boston: Beacon Press, 1969. s. 24

7 Zhodnocení a porovnání teorií o incestním tabu

7.1 Kritika teorií Freuda, Malinowského a Lévi-Strausse

V předchozích kapitolách jsme popsali tři velmi odlišné teorie. Začali jsme prací Sigmunda Freuda, kterého psychoanalýza přivádí až k úplnému počátku lidstva tak, jak ho známe dnes. Prvotní vražda otce a následná kolektivní vina dala vzniknout nové společenské organizaci s nově zavedenou exogamií a zákazem incestu. Díky tomuto opatření mohla lidská společnost vzkvétat a propracovat se až k dnešní podobě lidské kultury. Protože byl tento zákaz tak důležitý, je dodnes znatelně poznatelný v lidské mysli a jeho porušování i představa o porušování se projeví neobvyklým a negativním chováním. Tato teorie je velmi zajímavá a komplexní, bohužel je také mylná. Stojí na předpokladech, které se v dalším bádání ukázaly jako nepravdivé. Základní předpoklad Freudovy práce spočívá v přesvědčení, že lidé na počátku své existence, žili v malých tlupách. Každou tlupu ovládal jeden muž, který měl výhradní právo na ženy. Otcovražda tohoto vůdce měla způsobit onu kolektivní vinu. „*The theories of Darwin, and after him Freud, on the behaviour of the great African apes were simply wrong [8, 9]. As we are told today by ethologists, the social regulations of the apes, our ancestors, are in reality extremely variable (ranging from solitary animal to family groups, social group, 'harem', etc.) and the mother-child couple (pertaining, indeed, to all mammals) is such only until the maturity of the young.*“⁹¹ Dalším problémem jeho práce je předpoklad o důležitosti totemismu. Freud vkládá totemismus do každé kultury, považuje ho za univerzální. Výzkumy, ze kterých Freud čerpá, byly ale ovlivněny etnocentrismem a neodrážely skutečnou podobu totemismu.⁹²

Ke kritice Freuda se přidává i Bronislaw Malinowski, který jí věnuje třetinu své knihy *Sex a represe v divošské společnosti*. Rozebírá zde další bod z Freudovy teorie, univerzálnost oidipovského komplexu. Malinowski poukazuje na různost příbuzenských systémů, které musí mít nutně vliv na tento komplex. Rodina je velice rozmanitý fenomén. Liší se v jednotlivých kulturách, ale i v jejich rámci. Různí se postavením rodinných členů, vzájemnou důležitostí, mírou autority, množstvím nebo pohlavím členů a mnohými dalšími proměnnými. Podle Malinowského není tedy možné, aby z takové rozmanitosti vzešla univerzální láska k matce a nenávist k otci. Malinowski

⁹¹ BONDI, Simona Argentieri. *Incest yesterday and today: from conflict to ambiguity*. Archives of Psychiatry [online]. 2006, 8(4), 5-27 [cit. 2018-06-2]. ISSN 15092046. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e5h&an=24885448&scope=site>

⁹² LÉVI-STRAUSS, Claude. *Totémismus dnes*. Praha: Dauphin, 2001. s. 23-28

navíc tvrdí, že otcovražda, která měla podle Freuda započít kulturu, již nějakou kulturu předpokládá.⁹³ Přesto je ale nutno říci, že Malinowski striktně neodmítá veškeré Freudovy poznatky. Teorie o oidipovském komplexu ukazuje na extrémní důležitost, kterou má rodina na formování člověka i na životě, který vede, když opustí orientační rodinu. Malinowski považuje rodinu za naprostý základ lidské kultury. Musí tedy s Freudem v tomto bodu souhlasit. Podoby dnešní rodiny, jakkoliv rozmanité, udržují naši společnost v chodu. Pokud by se podoba proměnila díky zrušení zákazu incestu, celá společnost by upadla v chaos. Lidské společenství by podle Malinowského nezvládlo rozbití základních vztahů v nukleární rodině, především udržení postojů mezi jednotlivými generacemi. Pokud by měli potomci sexuální vztahy se svými rodiči, nutně by se musela zničit autorita a úcta, kterou k nim mají cítit. Sociální role členů rodiny by byly nenávratně zničeny. Například pokud by se měl syn snažit usilovat o svou matku, jeho otec by se stal rivalem. Otec má autoritativní, ale přesto ochrannou roli. Ochrana a rivalita není slučitelná. Tento vztah by byl úplně zničen.

Malinowski má ve své teorii jednu velkou mezeru. Jeho práce dostatečně nevysvětluje důvod zákazu incestu mezi bratrem a sestrou (nebo i bratranci a sestřenicemi). Největším problémem je totiž zničení sociálních rolí mezi generacemi. Jsou to rodiče, kteří ze své pozice mohou předávat kulturu svým potomkům. Pokud by byla jejich pozice zničena, tento proces by nefungoval. Vztah mezi bratrem a sestrou by tuto pozici neohrozil.⁹⁴ Navíc rozmanitost rodinných uspořádání nám ukazuje i takové rodiny, kde incest mezi generacemi může proběhnout a společnost do chaosu neuvádí. „...*moreover, other family systems could be hypothesised (and, in fact, examples can always be found) that are 'compatible' with incestuous practices.*“⁹⁵

Claude Lévi-Strauss se na problematiku incestního tabu dívá z jiného pohledu. Udržení sociálních rolí v rámci rodiny není důvod pro zavedení zákazu incestních vztahů, stejně jako kolektivní vina, která měla vzniknout na počátku kultury. Incestní tabu je podle něj kulturním omezením lidské přirozenosti, lidského instinktu k rozmnožování. Instinkt nám přikazuje reprodukci i s blízkým příbuzným. Takový vztah má jednu velkou nevýhodu. Nevzniká při něm nová skupina lidí, nová smlouva

⁹³ SOUKUP, Martin. *Antropologie a Melanésie: z doby kamenné do kyberprostoru*. V Praze: Karolinum, 2013. s. 168

⁹⁴ NANDA, Serena. a Richard L. WARMS. *Cultural anthropology*. 9th ed. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning, c2007. s. 209-210

⁹⁵ BONDI, Simona Argentieri. *Incest yesterday and today: from conflict to ambiguity*. Archives of Psychiatry [online]. 2006, 8(4), 5-27 [cit. 2018-06-2]. ISSN 15092046. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e5h&an=24885448&scope=site>

mezi lidmi. Podle Lévi-Strausse začal na počátcích kultury vznikat zvyk výměny sester. Dva bratři si vyměnili sestru a tím mezi nimi vzniklo pouto. Postupně začaly vznikat komplikovanější druhy výměny partnerek, které zajistily dlouhodobé a stabilní aliance. Incestní tabu bylo zavedeno, aby byla zajištěna tato žena k výměně. Z této teorie vyplývá jeden zajímavý závěr. Protože je zákaz incestu podle Lévi-Strausse univerzální, je nutné předpokládat, že všichni lidé žijí ve stejném stavu společnosti. Incestní tabu je to, co vytvořilo lidskou kulturu a její růst. Pokud je tedy přítomné, je přítomná i kultura. Není proto možné označovat žádné druhy společností za „méně lidí“ nebo za zvířata. Takový závěr je: „...an innovation in Enlightenment-inspired political thought that has important implications, in particular for resolving political relations between indigenous peoples and settler states.“⁹⁶

Stejně jako předchozí vědci i Lévi-Strauss má své kritiky. Jedna z hlavních námitek k jeho práci se týká přístupu k instituci manželství. Ta totiž, podle této teorie, vzniká vlastně jako svazek dvou mužů vyměňujících si ženy. Žena je redukována na zboží, které si předávají. Může se to zdát jako malá námitka k takto propracované teorii, ale předpoklad, že jedno ze dvou pohlaví je pouze věcí obchodu může negativně ovlivnit veškeré další části jeho teorie. „...in my view, Lévi-Strauss's supposition about gender undermines his fundamental thesis. Recognition of gender difference is a crucial component that supports the logic of his argument concerning the establishment and maintenance of social relations. It adds an important dimension to the complementary oppositions that he posits as constitutive of the relationship between Self and Other in his thought experiment concerning dual organization. Androcentrism, then, is a mistake of fundamental proportions.“⁹⁷.

7.2 Svět bez incestního tabu

Zkusíme se nyní zamyslet nad tím, jak by vypadala lidská společnost, pokud by nebyl uplatňován zákaz incestu. Touto cestou bychom mohli zdůraznit důležitost tohoto tabu, ale také najít slabiny v teoriích, které jsme si popsali. Malinowski velmi jasně zdůrazňuje, že incestní tabu brání společnosti upadnout do chaosu. Podle něj by život bez zákazu incestu byl tak destruktivní, že by zničil současnou podobu kultury. Je zde ovšem otázka, zda by se nevytvořila jiná forma společenského uspořádání, která by

⁹⁶ ASCH, Michael. *LÉVI-STRAUSS AND THE POLITICAL: THE ELEMENTARY STRUCTURES OF KINSHIP AND THE RESOLUTION OF RELATIONS BETWEEN INDIGENOUS PEOPLES AND SETTLER STATES*. Journal of the Royal Anthropological Institute. 2005, 11 (3), s. 429

⁹⁷ Tamtéž s. 438

takovému chaosu zabraňovala. Pokud by rodina nebyla základní společenskou skupinou, pohlavní vztahy s rodiči by nemusely společnost ohrozit. Předávání kultury a autoritativní role při dospívání by mohli převzít jiní členové společnosti. Incestní tabu by v takovém uspořádání nemělo opodstatnění. Můžeme ale argumentovat, že by zákaz incestu pouze nahradil zákaz styku s jinými osobami. V dnešní době ale můžeme vzít v úvahu i možnost, že by autoritativní postavy nemusely být zastoupeny pouze lidmi. Můžeme se dostat i do oblasti teoretických úvah a zamyslet se nad možností, kdy celou výchovu člověka, uspokojování jeho potřeb, začlenění do společnosti a enkulturaci zařídí instituce, která nebude řízena ani provozována člověkem. V tomto případě by Malinowského teorie podle mého názoru neplatila.

Pokud bychom si chtěli položit stejnou otázku z pohledu teorie Lévi-Strausse, musíme začít z jiného úhlu. Spíše, než přemýšlet, co by se stalo, kdyby zákaz najednou přestal platit, je nutné se ptát, co by se stalo, kdyby nikdy neexistoval. Podle Lévi-Strausse by v tomto případě nemohla vzniknout lidská kultura. Incestní tabu je jejím počátkem, je přechodem mezi přírodou a kulturou. Člověk jím překonává své instinkty a tím vytváří nová kulturní pravidla omezující přírodu. Otázkou je, zda by bylo možné, aby lidé tyto instinkty začali překonávat jiným způsobem než nastavením exogamie. Pokud důvod k překonání přírody byla potřeba aliancí mezi lidmi, možná existuje i jiná cesta. Možná by se našly i jiné způsoby vytváření pevných aliancí, než instituce manželství. Nakonec Lévi-Strauss sám popisuje počátky manželství spíše jako svazek dvou mužů. Zajdeme tedy do teoretické úvahy, stejně jako při uvažování o Malinowského práci. Bylo by možné, že by muži, které Lévi-Strauss popisuje, přišli s jinou formou aliance? Takovou, která není založena na komunikaci ženy? Možná by se poté základní společenskou skupinou nestala rodina, kterou tvoří rodiče a jejich potomci. Třeba by se vytvořily sítě mužů, které spojuje jiná forma svazku. Takové skupiny by pak sice neměly reprodukční funkci, ale k vytvoření větších sociálních struktur by toto uspořádání teoreticky mohlo vést.

Co se týče teorie Sigmunda Freuda, incestní tabu a touha po jeho porušování je v člověku podle něj tak hluboce zakořeněná, že jeho odebrání by způsobilo proměnu lidské bytosti jako takové. Touha k porušování incestu je totiž podle Freuda u každého z nás již od narození. Lidská společnost vznikla tím, že se skupina mužů rozhodla tuto touhu naplnit. Následná vina je donutila k ustanovení pravidel zákazu incestu. Freudova teorie by mohla i naznačovat, že pokud by k vraždě vůdčího muže tlupy nedošlo, lidstvo

by stále žilo v tomto společenském uspořádání. Nevyvinula by se podoba rodiny tak, jak jí známe dnes, ve svých pozoruhodných variacích.

7.3 Složitost a důležitost incestního tabu

Všechny předchozí teorie předpokládají, že incestní tabu muselo stát u zrodu kultury nebo ji umožňovat pouze z důvodů v nich obsažených. To se nám ale zdá nedostatečné. Žádná z teorií nepředkládá takové důkazy, které by nemohly být aspoň teoreticky obejity. Lidské pokolení vytvořilo tolik rozmanitosti ve svých kulturách, že nelze předpokládat nemožnost rozšíření této rozmanitosti až do podob, kde by zákaz incestu nefungoval. Přesto to tak ale není. Neznáme společnosti, které by fungovaly bez nějaké podoby incestního tabu. Teorie, o kterých mluvíme, nemusí být zcela chybné. Problém je v předpokladu jejich univerzální platnosti. Možnost vytváření lepších a větších aliancí jistě mohla mít svou roli při zavádění zákazu incestu. Stejně tak můžeme připustit, že pohlavní styk mezi dětmi a rodiči by mohl mít velmi negativní důsledky na strukturu rodiny. Je také třeba mít na paměti biologické interpretace incestního tabu. Spojení dvou příbuzných průkazně zvyšuje pravděpodobnost narození nějakým způsobem znevýhodněného potomka. Pokud se podíváme na psychologickou verzi Westermackova efektu i ona je opřena o výzkumy, které ji podporují. Také existuje nespočet dalších teorií, o kterých se tato práce nezmiňuje.

Podle mého názoru je třeba připustit, že ke vzniku incestního tabu napomohlo několik možná i vzájemně nesouvisejících faktorů, které vyústily v takovéto univerzální pravidlo. Incestní tabu je velmi zajímavý fenomén, který pravděpodobně nebude nikdy s jistotou rozklíčován. Přesto je vhodné o něm referovat v antropologických pracích i v jiných vědních oborech. Historické události i současná politická situace nám ukazují, jak je jednoduché zapomínat na fakt, že lidé v každém koutě planety stojí na stejném základu. Taková univerzální pravidla, jako je incestní tabu nám připomínají, že kultury mohou malovat všemi barvami, plátnem ale stále zůstává stejný člověk. Je snadné předpokládat, že s lidmi, kteří žijí v naprosto odlišném rodinném uspořádání, nemůžeme mít nic společného. Jakmile ale antropologie rodiny vysvětlí mechanismy, které stojí za růzností těchto uspořádání, můžeme začít chápat důvody k různorodosti těchto systémů a najít společné body, na kterých stavět úspěšné dialogy mezi kulturami.

Závěr

Tato práce nastiňuje problematiku incestního tabu především z pohledů Sigmunda Freuda, Bronislawa Malinowského a Clauda Lévi-Strausse. Jedním z cílů práce bylo popsat teorie těchto myslitelů a jejich následná kritika a vzájemné porovnání. Také jsme se chtěli zaměřit na důležitost studia incestního tabu a způsobům, jakým ovlivňuje náš život. To se nám podařilo díky tomu, že jsme si nejprve nadefinovali základní pojmy. Zjistili jsme, jaké jsou nejzákladnější příbuzenské struktury. Nejprve jsme se věnovali pokrevním svazkům, které jsou určovány přírodou a způsobům a jakým je kultura koriguje. Díky kapitole o smluvních příbuzenských svazcích jsme schopni rozeznat základní exogamně-endogamní pravidla, kterých je zákaz incestu součástí. Při vysvětlení pojmu *tabu* jsme si ukázali nejčastější způsoby jeho použití, které nám předvedly, jak je nejednoznačný a je tedy potřeba jeho další zkoumání na konkrétních příkladech. Abychom se dostali hlouběji do problematiky zákazu incestu, předvedli jsme si několik základních teorií o jeho vzniku. Zjistili jsme, že stejně jako se různé teorie o jeho vzniku, různé se i uplatňování incestního tabu. Jako konkrétní příklad tohoto fenoménu jsme si vybrali Českou republiku, kde je zákaz zahrnut do právního řádu. Díky tomu jsme se dozvěděli, že ačkoliv český právní řád pokládá za důvod zákazu incestu prevenci početí postižených potomků, reálné pochopení incestního tabu této premise neodpovídá. Podívali jsme se proto na genetickou sankci při porušení zákazu incestu, abychom zjistili, že podle kulturní antropologie nemůže stačit jako zdůvodnění rozsahu incestního tabu.

Freudova teorie nám ukázala základní podobu oidipovského komplexu, který vyplývá z ambivalentního pocitu v lidském nevědomí. Tyto pocity jsou podle Freuda zakořeněny v každém z nás a skrze ně se můžeme dopracovat až k počátkům kultury. Ta totiž vznikla touhou po zabití otce a tím i získáním sexuálního práva na ženy. Vinou vyplývající z naplnění této touhy měl vzniknout zákaz incestu. Tuto teorii nám dále přehodnotil Bronislaw Malinowski, který ukázal na nemožnost univerzálního výskytu Odipovského komplexu. Dále jsme zjistili, že se Malinowského teorie incestu zakládá na předpokladu extrémní důležitosti instituce rodiny. Incestní vztahy by tuto instituci zničily díky neslučitelnosti sociálních rolí v rámci rodiny se sexuálním podbízením. Malinowski nerefereje o úplném počátku zákazu incestu, protože takové teorie jsou podle něho nedoložitelné a zbytečné. Jako poslední jsme si ukázali teorii Clauda Lévi-Strausse. Ten vytváří velmi rozsáhlé pojednání o vzniku aliancí mezi lidmi. Takové

aliance umožnily utváření velkých skupin a formování složitých sociálních struktur, které známe z dnešní společnosti. Tabu incestu k tomu přispělo tím, že umožnilo první pohyb od přírody ke kultuře. Zákaz incestních vztahů byl podle Lévi-Strausse prvním kulturním korigováním přírodních lidských pudů, které mu do té doby pouze velely páření. Incestní tabu tedy stojí na samotném počátku kultury díky tomu, že ji vytvořilo.

V poslední kapitole práce jsme si ukázali mezery ve výše popsaných teoriích. Dozvěděli jsme se, že Freud postavil svou teorii na nepřesných nebo nepravdivých předpokladech, tím pádem ji nelze uznat za univerzálně platnou. Malinowského nedostatek spočívá v nevysvětlení zákazu incestního vztahu mezi bratrem a sestrou a dalšími příbuzenskými kategoriemi. Jeho teorii také znehodnocuje různorodost podob rodiny, některé totiž mohou fungovat i v případě mezigeneračních incestních vztahů. Teorie Clauda Lévi-Strausse má velký význam pro antropologii a jeho práce jsou pokládány za jedny z nejzásadnějších při studiu příbuzenství a struktur společnosti. Jeho práci nacházíme ovšem problém v redukci jednoho ze dvou pohlaví na pouhou věc, dar. Označení původní podoby manželství za vztah dvou mužů je také často kritizováno.

Díky nalezení nedostačujících částí teorií jsme se dozvěděli, že ani jedna nemůže plně vysvětlit existenci incestního tabu v jeho univerzálnosti. Dále také díky otázce, jak by z pohledu daných teorií vypadal svět bez zákazu incestu, jsme se ujistili, že žádná z teorií tabu zcela nevysvětluje. V závěrečném zamyšlení jsme si nastínili, že by tabu incestu možná mohla vysvětlovat kombinace těchto a třeba i dalších teorií. Zjistili jsme, že konečnou odpověď na důvody vzniku tohoto tabu pravděpodobně nenajdeme, ale přesto je důležité se po nich ptát. Jako spojnice mezi jednotlivými kulturami totiž incestní tabu představuje jedno z hrstky univerzálně platných pravidel, které nám ukazují na podstatu člověka.

Seznam použité literatury

- ASCH, Michael. *LÉVI-STRAUSS AND THE POLITICAL: THE ELEMENTARY STRUCTURES OF KINSHIP AND THE RESOLUTION OF RELATIONS BETWEEN INDIGENOUS PEOPLES AND SETTLER STATES*. Journal of the Royal Anthropological Institute. 2005, 11 (3), S. 425-444.
- COOK, James. *The Three Voyages of Captain James Cook round the World*. London: A. & R. Spottiswoode, 1821. Vol. 5.
- DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Praha: Mladá fronta, 1998. Kolumbus. ISBN 8020407308.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. ISBN 9788073674656.
- FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: Vtip a jeho vztah k nevědomí: Teoretická část*. Praha: Práh, 1991. ISBN 809008351-x.
- FREUD, Sigmund. *Výklad snů*. Vyd. 2., upr. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1994. ISBN 8090191606.
- GEIST, Bohumil. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2000. ISBN 8086226077.
- HANAČÍK, Vojtěch a František KASKA. *Sofokleův Oidipus Král*. Vyd. 1., Praha: Nakladatelství Alois Wiesner, knihtiskárna, 1913.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 9788073675691.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073676865.
- HOSTKOVÁ, Štěpánka. *Interpretace incestního tabu: současný lidový model*. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce Mgr. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D.
- HUNT, Morton. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 8071783862.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009. Glosátor. ISBN 9788075021069.
- KANOVSKÝ, Martin a Claude LÉVI-STRAUSS. *Štruktúra mýtov: štrukturálna antropológia Clauda Lévi-Straussa*. Praha: Cargo, 2001. ISBN 8090295223.

- KOČÁREK, Eduard. *Genetika: obecná genetika a cytogenetika, molekulární biologie, biotechnologie, genomika*. 2. vyd. Praha: Scientia, 2008. Biologie pro gymnázia. ISBN 9788086960364.
- KROEBER, Alfred Louis. *Totem and Taboo in Retrospect*, American Journal of Sociology 45, no. 3 (Nov., 1939).
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Strukturální antropologie*. Praha: Argo, 2007. Capricorn (Argo). ISBN 8072037137.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *The elementary structures of kinship*. Rev. ed. Boston: Beacon Press, 1969. ISBN 0807046698
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Totemismus dnes*. Praha: Dauphin, 2001. Ethnos (Dauphin). ISBN 8072720074.
- MALINOWSKI, Bronisław. *Sex a represe v divošské společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 9788086429762.
- MALINOWSKI, Bronisław. *Vědecká teorie kultury*. Brno: Krajské kulturní osvětové středisko, 1968.
- MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 808585077x.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 8085850532.
- MÜLLER, Richard. *Dva základní analytické koncepty strukturalistického myšlení*. Svět literatury – Časopis pro novodobé literatury. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, (51), S. 146-155. ISSN 08628440.
- NANDA, Serena a Richard L. WARMS. *Cultural anthropology*. 9th ed. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning, c2007. ISBN 0534617069.
- NEČAS, Oldřich. *Obecná biologie pro lékařské fakulty*. 3. přeprac. vyd., V nakl. H & H 1. vyd. Jinočany: H & H, 2000. ISBN 8086022463.
- NOVOTNÝ, Petr. *Nový občanský zákoník*. Praha: Grada, 2014. Právo pro každého (Grada). ISBN 9788024751672.
- RADCLIFFE-BROWN, Alfred Reginald. *Structure and function in primitive society: essays and addresses*. Glencoe: Free press, 1952.
- SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. Vyd. 3., upr., V nakl. Academia 2. Přeložil František ČERMÁK. Praha: Academia, 2007. Europa (Academia). ISBN 9788020015686.

SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 9788074190193.

SOUKUP, Martin. *Antropologie a Melanésie: z doby kamenné do kyberprostoru*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 9788024624617.

SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. ISBN 9788073674328.

ŠÁMAL, Pavel, František PÚRY a Stanislav RIZMAN. *Trestní zákon: komentář*. 6., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2004. Komentované zákony (C. H. Beck). ISBN 8071798967.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010. Velké komentáře. ISBN 9788074001789.

ŠUBRT, Jiří a Jan BALON. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada, 2010. Sociologie (Grada). ISBN 9788024724577.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 9788024714288.

WESTERMARCK, Edward. *The history of human marriage*. London: Macmillan and Co., 1891.

WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti: máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?*. Praha: Lidové noviny, 1993. Edice 21. ISBN 8071060763.

Elektronické zdroje

BONDI, Simona Argentieri. Incest yesterday and today: from conflict to ambiguity. *Archives of Psychiatry* [online]. 2006, **8**(4), 5-27 [cit. 2018-06-2]. ISSN 15092046. Dostupné z:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e5h&an=24885448&scope=sit>

Examples of Taboo. Examples on YourDictionary [online]. Copyright © 2018 by LoveToKnow Corp [cit. 13.06.2018]. Dostupné z: <http://examples.yourdictionary.com/examples-of-taboo.html>

Origin and meaning of taboo by Online Etymology Dictionary. Online Etymology Dictionary [online]. Copyright © 2001 [cit. 17.03.2018]. Dostupné z: <https://www.etymonline.com/word/taboo>